

A Comparative Account of the Relation of Architecture, Language, and Meaning in the Western and Islamic Thought

Zakie Sadat Tabatabaei Lotfi¹

Received: 2025-07-26, Accepted: 2026-02-24
DOI: 10.22034/rau.2026.2067104.1234

Extended Abstract

This article argues that the analogy between architecture and language, fundamental in Western architectural theory, has unique implications in Islamic thought. By comparing the Western and Islamic approaches to the duality of “word/form” and “meaning,” this study highlights how Islamic wisdom—particularly the science of rhetoric—can inform a dynamic, meaningful foundation for Islamic architecture.

The Evolution of the Analogy of Language and Architecture in Western Thought:

The analogy of architecture and language in the West has historical roots. Vitruvius considered architecture to be related to language and interpreted it as an attempt to restore natural harmony after the fall of man. In the pre-modern era, this analogy was formed under the concept of “rhetoric”; architecture, like oratory, was obliged to “express” and was evaluated based on the principles of eloquence. The Renaissance, with the concept of “decorum” (the appropriateness of form and meaning), took this idea to its peak and laid the foundations of classicism. However, this view remained limited to the more dramatic and structural aspects, reducing architecture to a tool for displaying social status.

Modernism transformed this approach. Architects such as Gropius and Sullivan, with the slogan “form follows function,” sought a universal and rational language based on technology and functionalism. Decoration was considered superfluous, and simplicity of form became an absolute value. This perspective aligned with modern linguistic philosophy, particularly Wittgenstein’s picture theory, which viewed language as mirroring the world’s logical structure. International architecture thus favored standardized spaces and engineering over artistic expression.

1. Assistant Professor, Department of Islamic Architecture, Faculty of Architecture and Urbanism, Sooreh International University, Tehran, Iran.
Email: tabatabaei@soore.ac.ir

Postmodernism arises as a critique of modernism's pursuit of uniform, "universal" truths through functionalism. Rather than treating architecture as a purely technical solution, postmodernism insists that form and meaning are inseparable: buildings operate like sign systems whose references depend on context. Drawing on structuralism and semiotics, it reads architectural features as producing meaning through codes and relationships, not fixed essence.

Philosophically, this aligns with the idea that language shapes what can be meaningfully said or experienced—so meaning is not simply "labeled" but emerges from lived context (with affinities to Heidegger and later Wittgenstein). The result is an architectural stance toward pluralism, complexity, contradiction, and ultimately polysemy—openness to multiple, competing interpretations rather than one authoritative message.

The Place of Language, Form, and Meaning in Islamic Wisdom

Conversely, Islamic thought stems from a distinct worldview. In Islamic philosophy, the world has levels of existence (lahut, malakut, and nasut). The material world (nasut) is the manifestation and sign (ayah) of truths that exist in higher worlds (malakut). Accordingly, meaning is something that already exists and must be "discovered," not "produced." The "spirit of meaning" theory, advanced by thinkers such as al-Ghazali, Mulla Sadra, and Allameh Tabatabaei, states that words are meant to represent the spirit and truth, and their application to tangible matters is figurative. This view justifies the use of simile, interpretation, and metaphor to move from the tangible to the intelligible. This worldview is also reflected in Islamic architecture. In this view, form (zahir) is a container for the manifestation of meaning (batin), and meaning transcends form, but it is form that makes meaning communicable. Islamic art is often defined in terms of a "descending course" of existence (from unity to plurality), in which the artist, like a mirror, reflects the eternal beauty and truth. This approach leads to the repetition of traditional forms and patterns, believing these forms authentically reflect Islamic principles.

However, this approach faces challenges in responding to the needs of contemporary architecture. In contrast, an "ascending course" of existence (from plurality to unity) can also be emphasized, in which the role of the artist's will and creativity in transforming the environment to return to the original is highlighted. Drawing on Ibn Arabi and Mulla Sadra, architects can create dynamic and authentic Islamic architecture by employing existing materials and forms to manifest transcendent meanings relevant to their context.

Discussion and Conclusion: The Need to Revive Islamic Rhetoric in Architecture

This essay applies "language" as a broad philosophical framework to compare the intellectual foundations of Islamic architecture with the Western modes of thought that have shaped Western (and Westernized) architectural traditions. Studying each tradition independently, it demonstrates a close theoretical and practical correspondence between Western approaches to language and their architectural manifestations.

The Western tradition established an analogy between architecture and language by using rhetoric to create an aesthetic foundation for architectural design. Within this framework, the treatment of meaning followed the rhetorical concept of *decorum*—understood as the appropriateness or fitness of form to purpose and meaning—and its ensuing adoption by architectural theorists. However, rather than developing as a symbolic or meaning-centered enterprise, this linguistic analogy gradually reduced architecture to a form of eloquence aimed primarily at expressing status, propriety, and social order. In this respect, architecture came to mirror the Western rhetorical tradition itself, which was likewise narrowed to a primarily persuasive function.

A parallel debate can be found in Islamic thought—especially around language, meaning, and their bearing on Islamic architecture. However, this link is much less visible in the actual practice of contemporary architecture in the Islamic world. In Western discourse, the architecture–language analogy has been clearly developed and long reflected in built work, but a comparable framework is harder to locate in scholarship or interpretation of traditional Islamic architecture. The situation becomes even more uncertain when trying to apply this relationship to “contemporary Islamic architecture,” which often follows modern or postmodern design paradigms rather than a distinctly language-based tradition.

The key argument is that many contemporary architectural works in the Islamic world merely apply Islamic forms superficially but are underpinned by Western concepts of form, meaning, and representation. Consequently, these works fall short of being genuinely Islamic if “Islamic” is not defined by essential intellectual and spiritual principles, and only by the apparent forms. Authentic Islamic architecture must be rooted in rhetorical and conceptual foundations intrinsic to Islamic culture to produce works that convey meaning and identity while meeting contemporary needs.

This article, therefore, argues that much of contemporary architecture in the Islamic world has distanced itself from its philosophical and intellectual roots by imitating Western architectural styles without a critical engagement with their underlying theoretical premises. To create architecture that is simultaneously “Islamic” and responsive to contemporary realities, it is necessary to return to the foundational principles of Islamic wisdom. The proposed approach is the revival of the analogy between architecture and rhetoric, grounded in the rhetorical theories articulated by Muslim thinkers—most notably ‘Abd al-Qāhir al-Jurjānī. Jurjānī’s theory emphasizes the centrality of artistic intention, cultural context, and the intelligent and meaningful composition of elements in the production of meaning. Drawing inspiration from this perspective can contribute to the formation of a renewed architectural language—one capable of preserving identity and spiritual depth while engaging dynamically with changing conditions—thereby achieving a meaningful unity between authenticity, identity, and dynamism.

Keywords: Architecture, Language, Meaning, Islam, West, Rhetoric

1. Introduction

Language has been one of the most important fields of philosophy relating to the existence and life of man on earth, which encompasses the most critical philosophical subjects and questions of history. It has also been one of the main grounds for developing architectural theories in the west; while being less directly mentioned in Islamic architecture theories.

Facing development and trying to keep up with the evolving world on one side, and tending to stand with their national identity and its cultural and religious values on the other, Muslim governments and societies have stood in serious decision-making situations.

This essay has focused on the nexus of three concepts of architecture, language, and meaning with a comparative study of the western and Islamic thoughts on these issues. The purpose was to create a novel yet authentic ground for future architectural and urban developmental decisions in Muslim societies relative to their changing social and cultural conditions in the contemporary world.

I should note that the declarations and results of the essay in defining western or Islamic are not outright views but rather general overviews based on the most common perspectives.

The essay focuses on the relationship between language and architecture, the notion of “meaning”, and how it could be conveyed in architecture since most language-architecture analogies deal with this issue.

2. Literature Review

The history of the analogy of architecture-language in the west goes back to Vitruvius. Since then, this analogy has nearly always been present and dynamic in conformity with the philosophical approaches and architectural trends of the time. The relation of architecture and language has started with superficial and structural common aspects of architecture and language and moved towards more meaning-based theories. The analogy has not remained in the theoretical aspects of architecture and has also affected the practical outcomes of architectural efforts. Many architects, architectural critics, thinkers, and philosophers in western history have studied the relationship between architecture and language. Some of these persons and their views are discussed in this essay. However, in the Islamic context, we do not have such apparent attention to this analogy. The attention towards the notion of language in architecture is primarily seen in the works of a few writers like Mohammed Hamdouni (2011) or Titus Burckhardt (2009). Hamdouni looks upon the relationship of architecture and meaning based upon the theory of Jahiz, which looks upon *bayan* as a concept that encompasses both production and expression of meanings and analyzes its role in society, memory, and history, based on poetic practice and politics (Hamdouni Alami 2011, 230-231). Burckhardt (2009), quite oppositely looks upon Islamic architecture as a sacred art. He talks about a univalent formal language of Islamic architecture based on principles like harmony and order; this language is not developed by man but rather as what Islam has chosen itself.

Most of the other works that have mentioned language can be counted as comparative studies of Islamic architecture by the western approaches to language. The main reason for this is that there is no such apparent concept as the philosophy of language in Islamic philosophy on which the research methodologies can rely. But the issues of the philosophy of language and their imprints in architecture can be found under other topics and with quite different kinds of literature in the Islamic literature and Muslim thinkers.

3. The Research Model and Methodology

We can look at the language-architecture analogy from different perspectives. To avoid dispersion and due to the lack of an apparent Islamic philosophy of language and language-architecture analogy, and to gain an analytical ground the essay has looked upon the main related topics of thought, mainly focused on the relation of words/form and meaning with a comparative look between the western and Islamic thought. The research uses comparative and academic library research methods and refers to significant textbooks and articles on the issues of architecture and language.

4. Meaning, Architecture, and Thoughts on Language in the Western Approach

The theoretical studies of architectural movements reveal a conformity between thought and architecture in both ways. Either the architectural changes have developed the grounds for depicting the essential questions of philosophy, or these developments originated in those questions themselves. |What follows is a description of the conformity of western thoughts and architecture about language and meaning and its comparison with Islamic thought and architecture.

4. 1. Meaning, Language, and Architecture in the Pre-Modern Age:

The analogy of architecture as language goes back to Vitruvius and his *Ten Books* (Crossley and Clarke 2000, 1). According to Vitruvius, language and architecture have common origins, similar to community and cooking around a fire, which relate to man's effort to harmonize with nature after the fall from paradise, and to build a shelter similar to his heavenly house and start a life on earth (Markus and Cameron, 2002: 21-22, Harries, 1997: 137). The main concept of the pre-modern analogy of architecture and language can be summarized under the notion of rhetoric. As Frith (2004: 41) writes:

"Architecture takes on the character of oratory in Western traditions, such that buildings are expected to 'say' something. In the *Ten Books*, the way we are encouraged to judge architecture is the same mode of reasoning that oratory was to be judged by. Some of the keywords in the lexicon of architecture find their way there from the teachers of rhetoric" (Frith, 2004: 39). What made these two affiliated was the need for authority, order, and legitimacy for judgment, which was followed after Vitruvius by the rules of rhetoric and eloquence in

architecture. On the other hand, the notion of language was also looked upon as something to be formulated and corrected. Similarly, the historical investigations about the issue of language show that after the pre-Socratic philosophers who believed in an intrinsic relation between language and thought, the Greek thinkers based a foundation on which language was always separate and subsequent from thought. (Tafazzoli, 2013: 119) This view was set beside a quest for an ideal and correct language which led to an instrumental and subjective view towards language trying to use it in its ideal form, i.e. logic, as means of defining the correct rules of thought. (Cooney et al. 1993: 3) The only difference was that it was the language of logic and not rhetoric which was assumed as the correct and ideal form of language according to the Greek philosophers. Rhetoric had a negative account due to early Greek philosophers like Plato until Aristotle began to look upon rhetoric's usefulness and categorize it as a creative art, and tried to define and formulate it (Herrick, 2016: 69-72). The architecture of ancient Greece started to follow certain aesthetical rules related to grammar on one side, and the rules of rhetoric on the other; influenced by the foundation of the science of rhetoric by Aristotle, and his categorization of architecture and rhetoric, alongside poetry, medicine, and painting as *poiesis* (Clarke and Crossley 2000, 18).

This analogy happened to be one of the basic principles of architecture in the renaissance period, during which the relation of architecture and language was discussed as an aesthetical study under the notion of decorum, meaning "the fitness of form to purpose and meaning". This led to the movement of classicism in architecture which was based on structural and aesthetical rules, inspired by the rules of rhetoric and "classified and clarified (but also limited) artistic experience." (Clarke and Crossley 2000, 1,6) These rules mainly dealt with order, balance, scales, and rhythm. (Routio, 2007) Although the linguistic analogy seemed successful at giving architecture "a theoretical framework and a vocabulary of criticism" (Clarke and Crossley 2000, 1), the analogy seems to have focused on superficial, structural, and aesthetical aspects of language, and the notion of 'meaning' in the concept of decorum was undermined:

"Architecture is transformed as a symbolic enterprise, from the task of mimetic representation to that of the demonstration of status and propriety: architecture is reduced to eloquence, just as rhetoric is reduced from truth-saying to persuasion" (Frith, 2004: 42)

The lack of a systematic method for inspecting the theoretical hypotheses of the linguistic analogy slowed down the progress of the classical architectural theory which "eventually failed to correspond to the requirements of modern society" (Routio, 2007)

The theorists of the eighteenth and nineteenth centuries began to note the differences in architecture and language instead of their similarities. The lower level of clarity and accuracy of expression in architecture, less capability to stand up to detailed analysis of the relation of the form(words) and meaning, and not being able to "tolerate the same diversity of styles as the vernacular

languages” were some of the differences the theorists noted between visual and linguistic forms. These differences eventually set behind the metaphor of language. Another difference was that the structure and elements of architecture followed the “permanent, universal, and scientific laws” and were not arbitrary as words in speech. According to them, architecture “tells no tale” and “can be shown but not said”. It would be categorized in the presentative(visual) rather than narrative(poetic) boundaries of art. (Clarke and Crossley 2000, 1-2) Set aside all the differences, this separation of architecture and narrative can be traced in the new approach to architecture and language and their relation in the modern period which excluded most of the meaning and narrative based aspects of life from architecture and language both.

4. 2. Meaning, Language, and Architecture in the Modern Approach:

The Foundation of Bauhaus school by Walter Gropius (1883-1969) and the words and works of theorists and architects like Louis Sullivan (1856 - 1924) and Ernst Neufert reveals an effort to bring about a new and univalent language for architecture which its alphabet was based on technology and function of the building. These efforts were well reflected in Sullivan’s famous slogan: “Form follows function”(Routio, 2007). The main focus of architecture in this approach was on the physical dimensions of man’s presence in space, and the aesthetical and meaning-based extensions were mostly omitted from architecture. The result of this approach was the neglect of ornaments in architecture in defense of simplicity of form and design.

Here we evidence another form of authoritative perspective over the language of architecture, which sought a univalent and ideal language for architecture, based on minimalism and functionalism. This perspective shifted the focus from decorum to technique and function.

Language itself was looked upon from the same perspective, by the notion of the superiority of thought over language, and the instrumental and subjective view towards language, which tried to use it in its ideal form, i.e. logic, as means of defining the correct rules of thought. (Cooney et al. 1993: 3)

Wittgenstein expresses this view in the picture theory of language in his first thoughts on language in *Tractatus*, which declares that “the structure of the world is mirrored in the logical structure of language” (Hunnings, 1988: 1).

In the modern perspective, truth and reality are defined by rationality and empiricism. Words get their meanings from their reference to the real/natural world. The correspondence between language and the world shapes the most important linguistic thoughts of modern philosophy, especially reflected in Wittgenstein’s suggestion of language as a picture of reality, followed by considering ethics, philosophy, religion, and philosophical metaphysics as nonsense as not being able to be put into words. (Nordmann, 2005: 46, 166, 176-177)

There are other aspects of modern thought on truth and meaning reflected in neglecting allegory and metaphor in language and concerning it as an ornament. Efforts for reaching the truth and philosophical certainty, absolute think-

ing based on reason and belief in comprehensive laws and general principles for all human societies and different positions of life, the demystifying look towards the world, and the focus on sense and experience (praxis) are some of these aspects. (Grey, 2000)

These thoughts have been developed under a request for an ideal language or manipulation of language for globalization means developed parallel to the utopian dreams of the modern ideal world or a globalized culture. (Blumenau, 2002: 416; (Kumaravadivelu, 2008) This goal was followed by trying to demystify the language and bring transparency to it to ease its scientific and technological use (Ashuri, 2008: 28, 33, 38). The modern view towards language also claimed that the diversity of languages is disruptive to global modernization and its unifying goals. Hence, the English language was perceived as the best language to be globalized for modernity's scientific discourse. (Yan and Chen, 2015)

This logic-based idealistic perspective towards language can be traced in architecture in modular architecture and the stylistic regulations for modern architecture. Also, functionalism, overrun of art by engineering, viewing architecture and nature as an object to the human subject, transparency of the structure and technological dimensions, neglect of ornaments, simplicity, and transparency of the facade, exposed materials and interior, straight lines and the neglect of referral to meaning by pure non-allegorical and abstract geometries can be looked upon as the architectural implications of this line of thought.

As modern thought went towards cultural globalization, mastery of nature, and conquest of man (Kumaravadivelu, 2008: 39, Leiss, 1994: 15), in architecture, we witness the prevalence of specific principles like simplicity or transparency acting as unifying factors. Functional and formalized spaces, dimensional standardization based on human physics, and the emergence of the international style are the architectural trends correlative to the modern globalization approach related by its aims to cultural and educational studies of language as a unifying factor. (Kumaravadivelu, 2008) This unity is found in science and logic as the bases for an ideal global language to show the correct structure and principles of thinking. More deeply and radically, it can be related to the analytical philosophy's approach to language and the first views of Wittgenstein, according to which there is only one perfect language, and that is the logical language of the world's picture, and the other natural languages obstruct the true structure of thought (Hacker, 1996: 20).

Under the evolutionary theory of history and language, and the conjunction of the idea of progress with science and technology, architecture was faced with the neglect of the traditional forms and materials via the vast exclusive use of modern elements and industrial techniques and strategies deliberately called for by the modern leading architects like Le Corbusier (2007: 292). The industrial revolution and technological advances lead to the emergence of high-tech architecture, high-rise buildings, prefabrication, and eventually the international style in architecture.

4. 3. Meaning, Language, and Architecture in the Postmodern Age

The concept of postmodernism finds its meaning in subsequence and as a reaction to modernity. Pluralism, diversification, doubtfulness, relativity, denial of any kind of truth or concrete reality, breaking up of metanarratives, and incredulity towards the idea of progress are the core characteristics of the postmodern condition, which can all be considered as reactions to modern trends of thoughts.

The relation of truth and meaning is reflected in the disputed twofold of form/function and content in architecture. Inverting the modernist dictum: form follows function, postmodern architecture gives more value to form, concerning form itself as the essence or content of architecture. "This emphasis on form as meaning parallels some linguistic developments in structuralism and post-structuralism. In particular, challenges to the notion that language mirrors reality find theoretical counterparts in self-referential architecture" (Nesbitt, 1996: 45). The postmodern movement has replaced the modern univalent architecture and the idea of referring to a single inherent meaning with multivalent and elusive architecture. (Jencks, 2016: 289)

Similarly, in part of language thoughts, we see that different languages are welcomed in their diversities and as mentioned above, the efforts to govern language are replaced by trying to understand it, which is relevant to the acceptance of plurality under the game theory of language.

we have the later thoughts of Wittgenstein about language games which put behind the notion of a single common language and authenticate its diversity. From this perspective every language is a special game, spoken as a form of life; and just as there is not one absolute game without special rules, there is no absolute language. No language is superior to others and the rules and principles of languages shouldn't be mixed up. (Bluemenau, 2002: 544) These views are reflected in diversity in aesthetics and opposition of styles, complexity, and contradiction in artistic and architectural forms, which were previously opened to discussion by postmodern architects and theorists. Charles Jencks in 'emergent rules' uses the term "different languages" for this architectural variety engaging "different taste cultures" and defining "different functions according to their appropriate mood." (Jencks, 2016: 283)

Representation and figuration in architecture are other postmodern approaches to meaning based on conveying meanings by forms and using special historical styles or recognizable elements from them. Modern architecture following its unification goals stood for the prevalence of technique and construction conditions over function, yet neglected ornaments calling them non-functional which made the buildings indifferent due to their functions. Postmodern architecture tried to amend this approach and fill in its gaps by representation and association of meanings, using attachments to buildings.

Another perspective among the general themes of postmodern cultural theory that influenced postmodern architecture was "historicism"; defined by

Colquhoun both as “an attitude of concern for the traditions of the past” in response to its absence in the modern approach and “the artistic practice of using historical forms”. In this artistic approach, the classical or other past style elements are utilized in “collage, pastiche, or authentic reconstruction” based on the meanings to be conveyed (or deconstructed). (Nesbitt, 1996: 40- 43) These meanings are no more the inherent meanings of forms but rather new ones shaped by a mixed representation of the past forms. This approach has in some cases been affiliated with irony, criticism of modern rigidity, and technology as a mirror and means of progress.

Also, in the postmodern period, language comes up to be known as a product of social conditions, cultural understandings, and shared meanings and finally theorized under the notion of discourse by the shift of notion from “relations of meanings” to “relations of power”. (Hall, 1997: 43- 44) In this view, language is not a tool, but rather a social system with communication as its essence. (1997: 25) By concerning language as means of communication, the architects proceeded to compare architecture and language by their ability to communicate meaning through nomination. For this purpose, architects studied the methods of conveying meaning in language from the paradigms of semiology, structuralism, and post-structuralism in the 1960s’ philosophical approaches to language. These views revived the concern towards meaning and symbolism and tried to use them in architecture through linguistic analogy.

The postmodern turn involved the development and prevalence of semiotic approaches to urban perception, production, and interpretation of architectural works. It also engaged other linguistic approaches to architecture such as constructivism or structuralism, post-structuralism, and deconstruction. (Nesbitt, 1996: 32-35)

Although these approaches to the language provided a more holistic view and filled up the lack of attention to the social and cultural aspects of language in the previous studies, they can be criticized for different shortages of the implication of meaning and its instability, its distance from historical explanation, lack of concern about the author and audience and reducing language to its structural aspects. (Hasani, 2011: 54)

Noticing these shortfalls, and with a critical view towards the whole history of linguistics and philosophy of language, we have the thoughts of, Gadamer, Heidegger, Nietzsche, and the later thoughts of Wittgenstein. Their thoughts, based on questioning the essence of language, have sometimes been backed up by architectural analogies. Here instead of having the language to back up theories of architecture, it is the architecture that helps to talk about language.

In Heidegger’s view, it is not man, but rather language who speaks, and “What has thus taken place”, is the “human being”, who “has been brought into its own by language”. (Heidegger, 1971: 192, 205) The same notion can be traced in the later theories of Wittgenstein. The highlighted implications of his book *philosophical investigations* on neglecting his first theory of language as a mirror of reality is that language is the way of our life. (Wittgenstein, 2009) He

also neglects the thought of a single language and by criticizing Augustine's approach to language, opens up the concepts of linguistic games and gives the language a wider meaning. Freed from the cage of special regulations and single structure and form, language is now seen as being influenced by social life and its different aspects.

In Wittgenstein's view, the notion of "language-games" theory is associated with the "form of life":

"Here the term *"language-game"* is meant to bring into prominence the fact that the *speaking* of language is part of an activity, or a form of life." (Ibid: 15e)

According to Wittgenstein, "the language is itself the vehicle of thought". (Ibid: 113e) In this view, meanings are created by their linguistic use, and language is not a tool or a means for expressing intentions and pre-supposed meanings. Words have no predefined meanings, which come to mind before them. Additionally, human agreements on meanings are not based on opinions but on the language they use which is a form of life they have agreed on. (Ibid: 89e) So words gain their meanings by their use according to their related aspects of life. This is the same case when he speaks of signs.

According to Wittgenstein, signs are dead by themselves and the *use* is their life. (Ibid:135e) Here, Signs, are related not only to verbal language but to all symbolic systems which include architectural language.

Gadamer too points out that language is not simply a collection of signs that we could use to communicate our thoughts with others. Any thinking and understanding take place in and by language. Language is not a tool, but a medium where we and the world meet and is already present in our understandings. (Gadamer, 2004: 391, 469)

Wittgenstein also has a different look towards grammar, as he places no role for it in the construction of language:

Grammar does not tell us how language must be constructed to fulfill its purpose, to have such-and-such an effect on human beings. It only describes and in no way explains the use of signs. (Wittgenstein, 2009: 146e)

Now, to relate these thoughts to architecture, we must not go far. Wittgenstein himself uses an architectural metaphor to explain the natural development of language, as running in people's everyday lives:

Our language can be seen as an ancient city: a maze of little streets and squares, of old and new houses, and houses with additions from various periods; and this is surrounded by a multitude of new boroughs with straight regular streets and uniform houses. (Wittgenstein, 2009: 11e)

Heidegger is another philosopher whose thoughts can be looked upon for a different perspective on architecture-language analogy. According to Heidegger, architecture gathers a world and allows for dwelling by bringing together the fourfold of the earth, sky, divinities, and mortals. Similarly, he defines language as "the house of being", in which man dwells. Man dwells poetically in the

world and poetry is the language's nature. "When we use language poetically the house is opened"; and "poetry speaks in images". (Norberg-Schulz, 1996: 433-435; Heidegger, 1971, 209-227). Here we can see why Heidegger, like Wittgenstein, looks upon architecture to describe language and not the other way.

Gadamer too gets help from architecture to explain his thoughts on language, which is mostly related to the historicity of language, and the issue of interpretation, focusing on the essence of understanding and the simultaneousness of evolution and consistency of meanings through time:

Works of architecture do not stand motionless on the shore of the stream of history but are borne along by it. Even if historically-minded ages try to reconstruct the architecture of an earlier age, they cannot turn back the wheel of history but must mediate in a new and better way between the past and the present. Even the restorer or the preserver of ancient monuments remains an artist of his time. (Gadamer, 2004: 150)

The importance of architecture, consumed as art in philosophical hermeneutics, is that

"it too displays the element of mediation without which a work of art has no real "presence" ... past and present are brought together in a work of art. That every work of art has its own world does not mean that when its original world is altered it has its reality in an alienated aesthetic consciousness. Architecture teaches us this, for it belongs inalienably to its world" (Ibid)

Gadamer mentions the great monumental works of the past as live evidence of the past which, being situated next to buildings of today's commercial world, act as a mediator between the old and new ways of life. (Ibid: 75)

Referring to architecture again, Gadamer tries to talk about the essence of art and to show the relationship between architecture as an art and life. He shows how common aesthetics is looked upon as a secondary issue, which is used as a lens to look upon art and estrange us from its truth. (Ibid: 74,76) Gadamer notes the ability of arts, to extend beyond itself. Architecture, in his say, is "the greatest and most distinguished" of all arts "whose own content points beyond them to the whole of a context determined by them" (Ibid: 149) To be such an art, architecture must present a solution to "an architectural problem", one of which is to "attract the viewer's wonder and admiration. At the same time, it should fit into a way of life and not be an end in itself". Architecture, "as the art which creates space, it both shapes it and leaves it free." He, points out architectural decoration as an example of this twofold mediation, "namely to draw the viewer's attention to itself, to satisfy his taste, and then to redirect it away from itself to the greater whole of the life context which it accompanies." Hereby, criticizing the instrumental view towards decoration in art theories, Gadamer acknowledges representation, as what ornaments belong to, not a peripheral value, but as a "universal ontological structural element of the aesthetic, an event of being" (Ibid: 149-150)

The same critical view about the reductive perspective towards decoration can

be found in Nietzsche's criticism of the philosophers' view about Rhetoric. He criticizes the view of counting rhetoric as "simply a formal art, an art of artifice, style, and ornament" and hence as a hindrance to accurate expression of the truth, as philosophy's main target. (Constâncio and Mayer Branco 2012: 16) He sees rhetoric and the metaphorical aspect of language, not as an artificial and secondary issue, but rather as language's inherent force and essential to it. Words never refer to pure truth but are always only representative of an image or an interpretation we have of things and that explains the diversity of languages. (Ibid-18-22)

Noting the architectural metaphors of the philosophers in the postmodern era, and their views about the nature of language, we could say that the new relation of architecture and language is seeing them both as related to different forms of life, and not something which could be constructed by predefined formulas. Here, the architectural form would follow the use of the spaces, but not as a predefined function as in the modern functionalism in architecture, but rather as what happens in the spaces which could be different for different situations relative to time, place, etc.

Practically, in contemporary architecture, attention towards meaning has brought about allegoric or symbolic architecture, and re-noticing historical and archetypal meanings in architecture. On the other hand, the diversity and uncertainty of meanings have led to a revulsive view towards previous perspectives, focusing on the uncertainty of meaning in architecture, reflected in post-structuralism and deconstruction.

The deconstructive architecture which has had the thoughts of Derrida on its behalf is one of the most evident examples of the relation of language thought to architecture.

In an overall view, we might be able to say that postmodern architecture, as influenced by the late thoughts of Wittgenstein, and the critical perspectives of Heidegger, Gadamer, Nietzsche, and Derrida, might have been able to show the faults of the previous linguistic analogies on architecture; but it seems that it fails to gain any reliable grounds for conveying meanings. What is gained is just the importance of the notion of meaning and its diversity and complexity. Still, the new perspectives on rhetorical and poetic aspects of language can be yet again looked upon for new perspectives on architecture that see it more related to the natural and cultural life of its inhabitants.

5. Meaning, Language, and Architecture in the Islamic Approach

The above discussions showed a close conformity of the modern and postmodern trends of architecture with the theoretical approaches to language and meaning in general. The essay now proceeds with studying this conformity for Islamic architecture and the Islamic theological thoughts on language. This can provide us with criteria to analyze the contemporary approaches to Islamic architecture which are very much affected by the modern and postmodern styles

of architecture under the globalization approach of modernism. Are these approaches still following Islamic thoughts on life and language or have they lost that correspondence by blindly following the western styles without noting the thoughts behind it? This question is important because by losing this accordance, we may no longer be able to declare an architecture to be 'Islamic' referring to the religion of Islam and Islamic thought; and the word's use would scale down to some formal, or geographical aspects, without carrying the meanings they should.

The basis introduced here to build our analysis upon is the Islamic perspectives about meaning in Islamic religious texts like the Qur'an and other sources of Islamic philosophy and theology.

The relation of words and meaning in Islamic studies usually takes us to the notion of the origin of language and the Islamic view towards the world and human nature and life on earth.

The Islamic Quranic worldview and its theosophical interpretations are based on the idea of a hierarchical world with four stages called *lahut*, *jabarut*, *malakut*, and *nasut*. The world of *lahut* is the world in which no words and definitions can fit. The other upper worlds like *jabarut* and *malakut* which are the region of the soul and the angels are the worlds of abstract meanings and the level of the conception of meanings; whereas the world of *nasut* is the lower world in which the truth and meanings are manifested in material or substantial forms. (Isha, 2013) The theosophical interpretation of this view, discussed by Islamic thinkers like Imam Khomeini in his interpretation of the first surah of the Quran and Hasan Hasanzade Amoli, is that everything in the world is the manifest or a 'name' (*ism*) for truth in the upper worlds. The truths are themselves attributes of God. (Sadeghi Arzagani, 2003) Thus, the truth is not limited to the material world and scientific truths. The realities of the material world are rather signs and descended forms of the truth from *malakut*. By this view, meanings of words and names (linguistic or existential), are to be 'discovered' rather than 'produced'.

One of the consecutions of this thought is the theory of 'the spirit of meaning' on the relation of words and meanings about the resembling words of the Quran (*mutashabihat*). This theory, proposed by Muhammad Ghazali and followed up by scholars such as Mulla Sadra, and contemporary philosophers such as Allameh Tatabatabaei and Imam Khomeini, claims that the words are established for the soul of the meanings and are true in their abstract and oracular exemplifications, while their implications to sensory matters are as a metaphorical approach. (Shivapur and Kamelan, 2011). This justifies the use of allegory, simile, and interpretation to move from sensible to insensible. Most interpretations of this theory are based on the theory of the divine establishment of language except for a few contemporary instances concerning the human origin or the role of man and history in the meanings of words.

Another theory that can be of use in this context is the rhetoric theories of 'Abd-Al-Qaher Jorjani. His theories in his book *Asrar Al-balagha* (Jorjani, 1412AH)

emphasize the “correspondence between the structure of thought and the structure of language”, and looks upon poetic imagery and the implications of the nature of metaphorical thinking for poetic as well as a religious language and religious belief. (Abu Deeb, 1982)

In an overall view, although there are thoughts and theories reflecting relativity, the postmodern approach to meaning does not have any firm grounds in Islamic thought which is mostly based on the belief in absolute truth and the possibility to reach epistemological certainty (*yaqin*), yet defined differently from the logical and empirical certainty and the scientific truths of the modern thought. This difference and the simultaneousness of the relativity and certainty of meanings in Islamic thought can be explained by the hierarchy of the world in the Islamic view, as explained above, and also by the hierarchy of the time. In Islamic thought, the time has levels aligned with levels of the world acting as a container for them. Hence, the cause and effect relations are seen longitudinally between these levels and not a transverse relation in the level of natural time. These levels are called by Mirdamad, the Iranian philosopher, *Sarmad* as eternity, *Dahr* as meta time or aeviternity, and *zaman* which is the natural time. (Nasr, 2006: 215) The upper levels of time don't comprise change and evolution. The intellectual concepts at the level of *dahr* are stable and unchangeable in their state of being. Language, in relevance with true art, can come out of the reign of natural time through contact with the upper worlds creating the poetic language, which from an Islamic theosophical perspective, is what keeps the language alive and loyal to its origin and identity, throughout its historical evolutions.

An architectural language, based on this Islamic worldview with a symbolic attitude, can act as a means to the expression of truth as held in this worldview. (Masoodi Fard and Koochakian: 2013) The relation of words and meanings can be transferred to architecture under the terms of form and meaning, discussed widely in the theosophical approaches to art and architecture, and their reading and analysis. It is also highlighted in the role of the architect and his/her limits in using special forms and materials to convey specific meanings. In Islamic thought, meaning is transcendent to form, yet it is the form that keeps the meaning alive or possible to be conveyed. (Noghrekar, 2015: 149) So, there is a need for interpretation, which is reflected practically in architecture as the formal turn of the natural face of materials from a solid, dark, and hard matter to their subtle, light, and clear essence. (Navai and Haji Ghassemi, 2012: 170) Another facility for this return is the spatial account for stay and thought of the audience or dwellers of a place examples of which were mentioned above.

By the belief in the intrinsic connection between word/form and meaning, the architect as an Islamic artist is declared as a discoverer who needs to use fixed patterns to reflect the discovered truth. Many interpretations of Islamic architecture like descriptions of Ispahan by Henri Stierlin (1978) and Henri Corbin's preface on it, and many theosophical interpretations of mirror, light, or geometry in Islamic architecture admit an unearthly origin for the forms and elements. This view is based on the philosophy of illumination and looks upon

Islamic architecture as a manifestation of Islamic ontology, which interprets the early records of Islamic architecture as a descendant form of the world of imagination (*misal*).

There is also the traditionalists' and some other contemporary thinkers' view on Islamic architecture which declares it as a sacred art. It claims a sacred unity and harmony between all works about Islamic architecture by following a common formal language. (Burckhardt, 2009: 78-80) Or,

The most spoken means of conveying meaning in these perspectives is symbolism, based on manifestation and mirror theories, which back up repeating the traditional forms and styles of architecture based on belief in a dominant aesthetic approach divinely chosen as the grounds for reflections of Islamic principles.

Believing a sacred origin for Islamic symbolism, the relation of the form and the symbolized meaning is seen as an intrinsic relation that justifies repeating the same forms and elements for all architecture intended to be Islamic. (Noghrekar, 2015: 306-307)

Hence, it seems that this approach stops at only opening the discussion of the presence of a meaningful relationship between the two sides of the similitude in the symbols, and is only discussable in the existing Islamic buildings. It also fails to offer a basis for a dynamic architectural symbolism in concomitance with the time and place conditions. Neither does it guide us to find the similitude in the new materials, architectural elements, or a different combination of them with the sacred meanings.

This is maybe because some theorists of Islamic architecture inattentively unify the belief in a level of time that keeps the truths and concepts safe from change and evolution, with the claim or belief for sacredness and timelessness of some forms, elements, and spatial configurations in architecture. And that their approval and suggestion for them are repeated without considering the changes of the social conditions. But the timelessness and sacredness are only applicable to the spirit and the inner essence (*batin*) of the forms and not to their material features which belong to the material world and following its rules, are subject to change. This approach has led in some cases to copy the old Islamic architecture in religious spaces, hiding the technical and structural differences. Examples of this can be seen in some new courts of Imam Reza's shrine in Mashhad in Iran.

Another consecution of the discussed approach towards Islamic architecture is undermining the role of the architect's will in defining and choosing the forms and spaces. [This is backed up by Islamic theosophy under the topics of creation, manifestation (*tajalli*), belief in God's unity (*Tawhid*), and declaring God as the cause of all causes. In all these views, man's will is only expressible under God's will. (Ibn Arabi: 1988: 72; Mulla Sadra, 1989: Vol.7/ 7, Vol.2/ 357) This marginal subjectivity under the true subjectivity of God is explained by the concept of mirror-ness. Man, as the Caliph of God, mirrors his divine names and

attributes including creativity. He has been given an inner and outer existence with relevance to God's hidden and apparent names (*zahir* and *batin*) and thus can change matters in the worlds of matter and soul (*nasut* and *malakut*) (Mulla Sadra, 1987: Vol.2/44, 302)

These views on man's will, have strongly been noticed about art and artistic creativity following the role of the artist in the creation of artwork. By the mirror theory, the similitude of man and God is not something aimed at the artist but a reflection he/she has prepared him/herself for. This can be related to language by looking upon the poem as a reflection of being in Islamic theosophy. The poet does not create the poem but becomes a poet by the poem reflected to him. The everyday language might be a result of social conventions but its consistency and vitality are due to the poetical language which is affiliated with the upper world. (Davari Ardakani, 2011: 153,170) However, quite different from the postmodern or nihilistic placement of man's will, decisions, and life, all under language, here we can trace a kind of will to change the world, to uncover the veils of language, and to go beyond its limits and "thorns". This is reflected in the abstraction and creation of poetical and metaphorical language, as Maulana, the Persian poet, Says (Rumi, 2004: 108):

"Words aren't for lovers to reflect upon:

What then are words? Around vines, they're a thorn.

Word, sound, and speech I strike relentlessly

So I can talk to you without these three."

Trying to say something by the forms, and meanwhile distracting the viewer from focusing on the forms by carving them into delicate forms or by the means of repetition of patterns is the twofold goal of Islamic architecture. This twofold subjectivity of man can also be interpreted by his role in the descending and ascending arcs of being (El-Rouayheb and Schmidtke, 2016: 582-3). Islamic art as discussed is most defined by the man's role in the descending journey (from unity to diversity). Its definition stands on manifestation and mirror theories, which somehow undermine the artist's will by backing up repeating the traditional forms and styles of architecture. This is based on a belief in a dominant aesthetic approach divinely chosen as the grounds for reflections of Islamic principles by beauty, harmony, rhythm, and order followed by all artists. (Burckhardt, 2009) Oppositely, man's ascending journey from diversity to unity leads to highlighting his role, in the light of his love for his origin, the will to return to it and to change his environment in that respect. This approach can be found in theosophical poetry and literature as well as the philosophical thoughts of Ibn Arabi and Mulla Sadra. (1989: Vol.2/264) (Chittick, 1989: 285-286) It puts more value on the artist as the source of decision besides the social and cultural conditions, and welcomes new approaches to Islamic architecture responding to the prevalent modern and postmodern styles of architecture.

In both approaches, there is fear of mere repeating and mimicking without thought or actual pertinence to Islam. Finding the best approach needs pro-

found studies into how identity, Islamic originality, and dynamicity can unite in architecture. The solution can be inspired by the ways and means of language for this union. Revival of the architecture-rhetoric analogy based on the Islamic study of rhetoric might be a solution. The theories of 'Abd-Al-Qaher Jorjani about rhetoric based on Quranic or poetic language can be of use in this regard. Jorjani stresses the simultaneous importance of the role of the intentions of the poet and the audience to convey the intended meanings. The way the audience would receive and understand the intended meanings, the poet's intentions, the linguistic context by which the words gain their meanings, and most importantly, the role of the thoughtful combination of the words need to be considered in this view. He also talks about different levels of imagery in the poetical language and their role in the unity of form and meaning. The book of Kamal Abu Deeb (2015) on "Al-Jurjani's theory of poetic imagery" explains some of the different forms of imagery like simile, metaphor, personification, etc. that can be looked upon as ways of rhetoric for architecture. Similar to a poetic language based on different levels of imagery and the thoughtful combination of them, developing an architectural language based on the correct selection and synthesis of forms and spaces inspired by the intended meanings and the way to convey them in the chosen context may be the appropriate path for a dynamic Islamic architecture.

6. Summary and Conclusion

This essay tried to use the concept of 'language' in its vast philosophical meaning as a unifying basis for studying and analyzing the Islamic thoughts behind Islamic architecture in comparison with the western thoughts influencing western and westernized architecture. Reviewing each approach independently, we saw a close relation and correspondence, theoretically and practically, between the approaches to language and architecture in the west.

The western approach to the architecture-language analogy started with the use of rhetoric to develop an aesthetical basis to formulate and evaluate the architectural design. The approach to meanings in this analogy follows the study of the notion of 'decorum', meaning the fitness of form to purpose and meaning, and its adoption by architectural theorists. However, rather than a symbolic enterprise, the linguistic analogy reduced architecture to eloquence by aiming to demonstrate status and propriety, the same perspective that reduced rhetoric to persuasion.

This correspondence was also discussed theoretically between Islamic thoughts on language, meaning, and Islamic architecture with some references. But the correlation is not so apparent in the practical works of contemporary architecture in the Islamic world. While the architecture-language analogy has been significantly reflected in the history of the west, we can hardly find a similar approach talking about traditional Islamic architecture. Moreover, there seem to be doubts in tracing this relation in the what-so-called contemporary Islamic architecture throughout the world, mostly influenced by modern or postmodern architectural trends. That is because most of these architectures use the so-

called Islamic forms, elements, and patterns in the western approaches to form and meaning, and so cannot be called Islamic if we are to define 'Islamic' by the essence of Islam. If we want architecture to convey Islamic meanings, we need Islamic-culture-based rhetorical grounds for it. This is vital to have architecture both 'Islamic' and 'respondent to time' and its social, cultural, and technical conditions and opportunities.

Comparing the approaches to language and architecture between western and Islamic thought, we could see principal differences. The most spoken means of conveying meaning in Islamic architecture is symbolism, standing on manifestation and mirror theories, which back up repeating the traditional forms and styles of architecture based on belief in a dominant aesthetic approach divinely chosen as the grounds for reflections of Islamic principles. This view is based on viewing Islamic art in concomitance with the descending journey of being in Islamic theosophical worldviews, which is a journey from unity to diversity. Oppositely, man's ascending journey from diversity to unity puts more value on the artist as the source of decision, by his love and will to change his surroundings, according to his valued meanings. This journey is expressed in Islamic theosophical poetry and literature as well as the philosophical thoughts of Ibn Arabi and Mulla Sadra. Hence, by the difference in the social and cultural conditions of the inhabitant, the linguistic approach to conveying Islamic meaning could welcome new approaches to Islamic architecture responding to the prevalent styles of architecture.

Islamic architecture, if to be defined by the essence of Islam, is not a formally defined architectural style independent of time and environment. As a mirror or maintainer of Islamic life, it should open the means of an Islamic approach to life in its own time and place. Its originality lies in its perennial spirit and meanings. The ways and methods of conveying these meanings may be subject to change by the different ways and means of language for different times and places. This needs deep studies into the ways by which identity, Islamic originality, and dynamicity can unite in architecture. Islamic architecture can use the available materials, forms, and elements in its order to free them from their common or unwanted meanings and give them the meanings it wants for rebuilding its identity and reviving its heavenly soul.

The ways of this path can be inspired by language. Studying the interpretational theories of language in the Islamic context, like the theory of 'the spirit of language' and other Islamic linguistic theories like the rhetoric theories of 'Abd-Al-Qaher Jorjani can be of help in this regard. Viewing Islamic architecture as having the same origin as poetry opens the use of talks about rhetoric in Islamic literature. Jorjani's views correlate with the critical views of postmodern thinkers on traditional rhetoric, and applied to architecture, would help to see the architect, inhabitant, and the cultural context altogether.

Acknowledgments

This research originated from some of the studies I had for my doctoral dis-

sertation studies, which I later expanded. I am grateful for the guidance and support of my supervisor, Dr. Mohammad Taghi Pirbabaei.

References

- Abu Deeb K (2015) *Al-Jurjani's Theory of Poetic Imagery, (Sovare Khiäl dar Nazarieh Jorjāni)* Trans (Arabic to Persian). Sasani F and Sojudi F, Tehran: Nashr-e Elm.
- Abu Deeb K (1982) "Abd-Al-Qaher Jorjani," *Encyclopædia Iranica*, 1/2, pp. 134-137; an updated version is available online at <http://www.iranicaonline.org/articles/abd-al-qaher-jorjani-grammari-an-rhetorician-and-literary-theorist-d-1078> (accessed on 16 January 2014).
- Ashuri D (2008) *The Open Language: A Research On Language and Modernity* (Persian: *Zabāne Bāz: Pajooheshi Darbāreye Zabān va Moderniat*), Tehran: Nashr-e Markaz.
- Blumenau R (2002) *Philosophy and Living*, Thorverson: Imprint Academic.
- Burckhardt T (2009) *Art of Islam: Language and Meaning*: Commemorative edition. World Wisdom, Inc.
- Chittick WC (1989) *The Sufi Path of Knowledge: Ibn al-Arabi's Metaphysics of Imagination*. Albany, NY: SUNY Press.
- Clarke, G, and Crossley P (2000) *Architecture and Language: Constructing Identity in European Architecture c. 1000-c.1650*. Cambridge University Press.
- Constâncio, J and Mayer Branco, M. J(editors) (2012) *As the spider spins essays on Nietzsche's critique and use of language*. Berlin; Boston: De Gruyter.
- Cooney W, Charles C, and Trunk B (1993) *From Plato to Piaget: The Greatest Educational Theorists from Across the Centuries and Around the World*. Lanham, MD: University Press of America.
- Davari Ardakani R (2011) *Art and Truth, with the postscript: Wittgenstein, the Thinker of Language*. (Persian: *honar va haghghat, be zamimeye vitgenshtāin, motefakkere zabān*). Tehran: Rasta Publications.
- El-Rouayheb K and Schmidtke S (eds) (2016) *The Oxford Handbook of Islamic Philosophy*. New York: Oxford University Press.
- Frith, S (2004) A Primitive exchange: on rhetoric and architectural symbol. *theory arq*. vol 8. no 1: pp 39-45.
- Gadamer HG (2004) *Truth and Method*. Trans. Weinsheimer, J and Donald GM, second revised edition, London: Continuum.
- Grey W (2000) Metaphor and Meaning. *Minerva: An Internet Journal of Philosophy*, 4. Available at: <http://www.minerva.mic.ul.ie/vol4/metaphor.html> (Accessed 12 July 2017).
- Hacker PMS (1996) *Wittgenstein's Place in Twentieth-Century Analytic Philosophy*, Oxford: Blackwell.
- Hall S (1997) *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*. London: Sage in association with the Open University.
- Hamdouni Alami M (2011) *Art and Architecture in the Islamic Tradition: Aesthetics, Politics and Desire in Early Islam*. London: I. B. Tauris.
- Harries, K (1997) *The Ethical Function of Architecture*, Cambridge, Mass: MIT Press.
- Hasani, S. H. (2011) *Factors for Understanding Texts; in the knowledge of hermeneutics and science of principles from the perspective of Paul Ricoeur and Mohaghegh Isfahani*, Tehran: Hermes Publications.
- Heidegger M (1971) *Poetry, Language, Thought*. Trans. Albert Hofstadter. New York: Harper & Row.
- Herrick, J.A (2016) *The History and Theory of Rhetoric: An Introduction*, Fifth edition, Oxon: Routledge
- Hunnings G (1988) *The World and Language in Wittgenstein's Philosophy*, Albany: State University of New York Press.
- Ibn Arabi M (1988) *Ibn Arabi's Treatises*. (Persian: *Rasa'il-e Ibn-e Arabi, Dah Resaleh Motarjem*), Mayel Heravi N(ed), Tehran: Mowla Publications.
- Isha P (2013) The Metaphysics of Sufism and Concomitant Philosophies: A Study of Khalil Gibran's The Prophet. *Galaxy: International Multidisciplinary Research Journal*. Vol. II Issue IV.
- Jencks C (2016) The Emergent Rules. In Docherty T(ed) *Postmodernism: A Reader*. New York: Routledge, 281-294.
- Al-Jorjani, Abdalqahr (1412AH) *Asrar Al-balagha*. First Ed. Mahmoud Mohammed Shaker. Cairo: Al-Madani Printing House, 1412 AH/ 1991 AD. Print.
- Kumaravadivelu B (2008) *Cultural Globalization and Language Education*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Le Corbusier (2007) *Toward an Architecture*. Trans. Goodman J. Los Angeles: Getty Research Institute.
- Leiss W (1994) *Domination of Nature*. Montreal: McGill-Queen's University Press.

- Markus, T.A. and Cameron D (2002) *The Words Between the Spaces*, London: Routledge.
- Masoodi Fard M and Koochakian M (2013) The phenomena of Islamic urbanism and architecture to providing the reality of architectural building cosmological and epistemological approach. *Urban Management*, Volume 11, Number 32, 101-122.
- Mulla Sadra (Sadroddin Shirazi) M (1987) *Interpretation of the Holy Quran (Tafsir-al- Quran-il-Karim)* trans (Arabic to Persian). Khajavi M. Qom: Bidār Publications.
- Mulla Sadra (Sadroddin Shirazi) M (1989) *The Transcendent Wisdom Regarding Four Intellectual Journeys (Al-Hikmat al-muta'āliya fi l-asfār al-'aqliyyat al-arba'a)* (9 volumes), Qom: Maktabah al-Mostafavi.
- Nasr S.H (2006) *Philosophy in the Land of Prophecy Islamic Philosophy from Its Origin to the Present.*) SUNY series in Islam(. Albany, NY: State University of New York Press.
- Navai K, and Haji Ghassemi K (2012) *Clay Bricks and Imagination: An interpretation of Iranian Islamic Architecture (Khesht-o Khial, Sharh-e Memari-e Eslami-e Iran)*, Tehran: Soroush Press.
- Nesbitt K (Ed) (1996) *Theorizing a New Agenda for Architecture: An Anthology of Architectural Theory 1965 – 1995.* New York, NY: Princeton Architectural Press.
- Norberg-Schulz, C (1996) Heidegger's Thinking on Architecture, in Nesbitt, k. *Theorizing a New Agenda for Architecture: An Anthology of Architectural Theory 1965 – 1995.* New York, NY: Princeton Architectural Press, 430-441.
- Nordmann A (2005) *Wittgenstein's Tractatus: An Introduction.* (Cambridge Introductions to Key Philosophical Texts) Cambridge: Cambridge University Press.
- Noghrekar A (2015) *A Conception of Islamic Wisdom in Art and Architecture.* (Persian: *āshti az Hekmat-e Eslāmi dar Honar va Me'māri.*) Tehran: Fekr-e No publications.
- Rumi J (2004) *The Masnavi, Book One.* Trans. Mojaddedi J. New York: Oxford University Press.
- Sadeghi Arzagani M (2003) Divine names in the theosophic perspective of Imam Khomeini. (Persian: *Asmā'e Elāhi az Manzare Erfāni-ye Emām Khomeini...*) *Ma'refat*, No 67. 23 June 2003. 78-83.
- Shivapur H and Kamelan M (2011) Sadra and the theory of the spirit of meaning in the interpretation of Quranic resembling words. *Kheradname Sadra.* No 63. 83-102.
- Stierlin H (1978) *Ispahan: image du paradis.* Corbin H (Preface). Paris: La Bibliothèque des Arts.
- Tafazzoli, Z (2013) *Architect and Live Tradition: Reflections on the Relationship between Architect and History*, Dissertation Submitted for the Degree of Doctor of Philosophy of Architecture, supervisor: Hadi Nadimi, Advisor: Mohammad Javad Faridzadeh. Shahid Beheshti University.
- Wittgenstein, L (2009) *Philosophical Investigations.* Trans. G. E. M. Anscombe, P. M. S. Hacker and Joachim Schulte. Revised 4th ed. by P. M. S. Hacker and Joachim Schulte. Wiley-Blackwell.
- Yan X and Chen Y (2015) Book review: Carmen Pérez-Llantada, *Scientific Discourse and the Rhetoric of Globalization: The Impact of Culture and Language*, *Discourse & Communication*, Vol. 9, issue 1, 138-140.

مطالعه‌ای تطبیقی بر رابطه معماری، زبان و معنا در اندیشه غربی و اسلامی

زکيه سادات طباطبایی لطفی^۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴-۰۵-۰۴، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴-۱۲-۰۵

DOI: 10.22034/rau.2026.2067104.1234

چکیده

مسئله زبان و نسبت آن با اندیشه و وجود از دیرباز از مهم‌ترین مسائل تفکر بشر بوده است. زبان در معماری نیز نقشی اساسی در مفهوم‌سازی و ایده‌پردازی داشته و دارد. قیاس معماری و زبان یکی از دیدگاه‌های برجسته در نظریات معماری است، که تقریباً همگام با مسئله زبان در تاریخ تفکر غرب، هم در حوزه نظر و هم در حوزه عمل در معماری غرب، به طرق گوناگونی به کار بسته شده است. برخی از نظریه‌های زبانی در تفکر و معماری غرب، در معماری اسلامی نیز مورد توجه و نقد و بررسی قرار گرفته و در برخی موارد به کار گرفته شده است؛ اما این مطالعات اغلب بدون توجه به مفهوم ذاتی زبان و نسبت آن با معماری در اندیشه و حکمت اسلامی صورت گرفته است. یکی از مسائل مورد توجه در اندیشه‌های زبانی نسبت لفظ و معناست که در معماری به صورت رابطه فرم و معنا مطرح شده است. در این راستا، هدف مقاله، مقایسه رابطه معماری و زبان بر اساس دوگانه لفظ/فرم و معنا در دو رویکرد غربی و اسلامی و آشکار ساختن تمایزات اندیشه اسلامی در این نسبت با چگونگی آن در دنیای معاصر غرب می‌باشد که در پرتو مقایسه و تحلیلی ضمنی از فهم و نگاه به خود مقوله زبان و مسائل آن در اندیشه غربی و اسلامی پیگیری شده است. این مطالعات، در عین نشان دادن تفاوت‌های دو رویکرد اسلامی و غربی، متأثر از جایگاه متفاوت معنا در جهان‌بینی اسلامی با غرب، بر اهمیت علم بلاغت در تدوین بنیانی مبتنی بر زبان برای پرداخت و انتقال معنا در معماری اسلامی دلالت دارد.

این پژوهش، به تحلیل تطبیقی رابطه بین معماری، زبان و معنا می‌پردازد و به‌طور خاص به بررسی دوگانه «کلمه/صورت» و «معنا» در سنت‌های غربی و اسلامی می‌پردازد. این مطالعه با استفاده از روش تحقیق کتابخانه‌ای تطبیقی موضوعی و دانشگاهی، منابع اصلی فلسفی و معماری - از ویتروویوس و ویتگنشتاین گرفته تا غزالی و ملاصدرا - را به‌طور سیستماتیک انتخاب و تحلیل می‌کند تا به بررسی تشابهات و تمایزات مفهومی این دو مکتب فکری درباره نسبت معماری و زبان برسد. یافته‌ها نشان می‌دهد که اگرچه تکامل معماری غربی - از بلاغت پیشامدرن و کارکردگرایی مدرن تا نشانه‌شناسی پسامدرن - با گشت نظریه‌های زبانی موازی است، اما اغلب معنا را به عنوان یک ساختار اجتماعی یا یک آینه منطقی در نظر می‌گیرد. برعکس، رویکرد اسلامی ریشه در یک سلسله‌مراتب هستی‌شناختی منحصر به فرد دارد. یکی از

۱. استادیار، گروه معماری اسلامی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه بین‌المللی سوره، تهران، ایران.

اجتماعی و فرهنگی در حال تغییر آنها در جهان معاصر بود. این مقاله بر پیوند سه مفهوم معماری، زبان و معنا با مطالعه تطبیقی اندیشه‌های غربی و اسلامی در مورد این موضوعات تمرکز کرده است. و همگام با اکثر قیاس‌های زبان-معماری بر چگونگی انتقال معنا در معماری تمرکز دارد. باید توجه داشت که اظهارات و نتایج مقاله در تعریف غربی یا اسلامی بودن، دیدگاه‌های صریح و قطعی و تعمیم‌پذیر به همه متفکران در هر مکتب نیستند، بلکه مروری کلی بر اساس رایج‌ترین دیدگاه‌ها هستند.

۲. پیشینه تحقیق

تاریخچه قیاس معماری-زبان در غرب به ویتروویوس برمی‌گردد. از آن زمان، این قیاس تقریباً همیشه در انطباق با رویکردهای فلسفی و روندهای معماری آن زمان، حضور داشته و پویا بوده است. رابطه معماری و زبان با جنبه‌های مشترک سطحی و ساختاری معماری و زبان آغاز شده و به سمت نظریه‌های معنای محورتر حرکت کرده است. این قیاس در جنبه‌های نظری معماری باقی نمانده و بر نتایج عملی تلاش‌های معماری نیز تأثیر گذاشته است. بسیاری از معماران، منتقدان معماری، متفکران و فیلسوفان در تاریخ غرب، رابطه بین معماری و زبان را بررسی کرده‌اند. برخی از این افراد و دیدگاه‌های آنها در این مقاله مورد بحث قرار گرفته است. باین‌حال، در بافت اسلامی، ما چنین توجه آشکاری به این قیاس نداریم. توجه به مفهوم زبان در معماری عمدتاً در آثار معدود نویسندگانی مانند محمد حمدونی^۱ (۲۰۱۱) یا تیتوس بورکه‌هارت^۲ (۲۰۰۹) دیده می‌شود. حمدونی بر اساس نظریه جاحظ (۲۰۰۲ و ۲۰۰۳م) به رابطه معماری و معنا می‌پردازد، که به بیان به عنوان مفهومی که هم تولید و هم بیان معانی را در بر می‌گیرد، نگاه می‌کند و نقش آن را در جامعه، حافظه و تاریخ، بر اساس عمل شاعرانه و سیاست، تحلیل می‌کند (Hamdouni Alami 2011, 230-). بورکه‌هارت (۲۰۰۹)، کاملاً برعکس، معماری اسلامی را به عنوان یک هنر مقدس می‌بیند. او از یک زبان رسمی واحد برای معماری اسلامی صحبت می‌کند که مبتنی بر اصولی مانند هماهنگی و نظم است؛ این زبان توسط انسان توسعه نیافته، بلکه به عنوان چیزی است که اسلام خود برگزیده است. بیشتر آثار دیگری که به زبان اشاره کرده‌اند را می‌توان به عنوان مطالعات تطبیقی معماری اسلامی با رویکردهای

دستاوردهای مهم این مطالعه، ادغام نظریه روح معنا و نظریه اعتباریات علامه طباطبایی برای تعمیق مقایسه است. این نظریه‌ها نشان می‌دهند که اگرچه اشکال معماری «اعتباریات» قراردادی هستند که برای نیازهای انسانی ایجاد شده‌اند، اما در نهایت برای تجلی یک جوهره یا «روح» معنوی تغییرناپذیر ابداع شده‌اند. در نهایت، این مطالعه نتیجه می‌گیرد که معماری اسلامی معاصر می‌تواند با احیای بلاغت اسلامی از تقلید صرف از سبک‌های غربی فراتر رود. با به‌کارگیری نظریه‌های بلاغی متفکرانی مانند عبدالقاهر جرجانی، معماران می‌توانند یک چارچوب زبانی پویا ایجاد کنند که هویت سنتی را با عملکرد مدرن متحد می‌کند و به اشکال معماری اجازه می‌دهد تا به عنوان «نشانه‌های» اصیل واقعیت‌های والاتر در یک زمینه معاصر عمل کنند.

کلیدواژه‌ها: معماری، زبان، معنا، اسلام، غرب، بلاغت

۱. مقدمه

مسئله زبان و نسبت آن با اندیشه و وجود، از دیرباز یکی از اساسی‌ترین دغدغه‌های تفکر بشری بوده است. این مفهوم در حوزه معماری نیز نقشی بنیادین در فرایندهای مفهوم‌سازی و ایده‌پردازی ایفا می‌کند. قیاس میان معماری و زبان، یکی از نظریات برجسته در این حوزه است که به‌ویژه در تاریخ تفکر غرب، هم‌زمان با تحولات فلسفه زبان، در ابعاد نظری و عملی معماری به کار گرفته شده است. این در حالی است که در نظریه‌های معماری اسلامی کمتر به‌طور مستقیم به مفهوم زبان اشاره شده است. هدف این مقاله، ارائه مطالعه‌ای تطبیقی میان رویکردهای غربی و اسلامی به رابطه معماری و زبان، با تمرکز بر دوگانه «لفظ/ فرم» و «معنا» است. این پژوهش بر آن است تا تمایزات بنیادین اندیشه اسلامی را در این زمینه آشکار سازد و اهمیت بازشناسی ظرفیت‌های حکمت اسلامی، به‌ویژه «علم بلاغت»، برای تدوین مبانی یک معماری اسلامی پویا و معنادار را نشان دهد.

دولت‌ها و جوامع مسلمان در مواجهه با توسعه و تلاش برای همگام شدن با جهان در حال تحول از یک سو و تمایل به حفظ هویت ملی و ارزش‌های فرهنگی و مذهبی خود از سوی دیگر، در موقعیت‌های تصمیم‌گیری جدی قرار گرفته‌اند. هدف این جستار، ایجاد زمینه‌ای بدیع اما معتبر برای تصمیمات توسعه معماری و شهری آینده در جوامع مسلمان نسبت به شرایط

۴.۱. معنا، زبان و معماری در دوران پیشامدرن:

تشبیه معماری به عنوان زبان به ویتروویوس و ده کتاب او برمی‌گردد (Clarke and Crossley, 2000: 18). به گفته ویتروویوس، زبان و معماری ریشه‌های مشترکی دارند، شبیه به اجتماع و آشپزی دور آتش، که به تلاش انسان برای هماهنگی با طبیعت پس از هبوط از بهشت و ساختن سرپناهی شبیه به خانه آسمانی‌اش و شروع زندگی روی زمین مربوط می‌شود (Markus&Cameron, 2002: 21-22 2002, Harries, 1997:137). مفهوم اصلی تشبیه پیشامدرن معماری و زبان را می‌توان ذیل مفهوم بلاغت خلاصه کرد. همانطور که فریث^۳ (Frith, 2004: 41) می‌نویسد: «معماری در سنت‌های غربی، خصلت خطابه را به خود می‌گیرد، به طوری که از ساختمان‌ها انتظار می‌رود چیزی «بگویند». در ده کتاب، روشی که ما را به قضاوت در مورد معماری تشویق می‌کند، همان شیوه استدلالی است که خطابه باید با آن قضاوت می‌شد. برخی از کلمات کلیدی در فرهنگ لغت معماری، از معلمان فن خطابه به آنجا راه یافته‌اند» (Frith, 2004: 39). آنچه این دو را به هم مرتبط می‌کرد، نیاز به اقتدار، نظم و مشروعیت برای قضاوت بود که پس از ویتروویوس، قواعد خطابه و فصاحت در معماری به دنبال آن آمد. از سوی دیگر، مفهوم زبان نیز به عنوان چیزی که باید تدوین و اصلاح می‌شد، در نظر گرفته می‌شد. به‌طور مشابه، تحقیقات تاریخی در مورد مسئله زبان نشان می‌دهد که پس از فیلسوفان پیشاسقراطی که به رابطه ذاتی بین زبان و اندیشه اعتقاد داشتند، متفکران یونانی مبنایی را بنا نهادند که زبان همیشه جدا و متعاقب اندیشه بود. (تفضلی، ۱۳۹۲: ۱۱۹) این دیدگاه در کنار تلاش برای یافتن زبانی ایده‌آل و صحیح قرار گرفت که منجر به نگاهی ابزاری و ذهنی به زبان شد و سعی در استفاده از آن در شکل ایده‌آلش، یعنی منطق، به عنوان وسیله‌ای برای تعریف قوانین صحیح تفکر داشت. (Cooney, 1993: 3 & others) تنها تفاوت این بود که زبان منطق و نه بلاغت، به عنوان شکل صحیح و ایده‌آل زبان از نظر فیلسوفان یونانی در نظر گرفته می‌شد. بلاغت به دلیل فیلسوفان اولیه یونانی مانند افلاطون، وجهه منفی داشت تا اینکه ارسطو به سودمندی بلاغت توجه کرد و آن را به عنوان یک هنر خلاق طبقه‌بندی کرد و سعی در تعریف و تدوین آن داشت. (Herrick, 2016: 69-72). معماری یونان باستان شروع به پیروی از قوانین

غربی به زبان در نظر گرفت. دلیل اصلی این امر این است که هیچ مفهوم آشکاری به عنوان فلسفه زبان در فلسفه اسلامی وجود ندارد که روش‌های تحقیق بتوانند بر آن تکیه کنند. اما مسائل فلسفه زبان و ردپای آنها در معماری را می‌توان در موضوعات دیگر و با انواع کاملاً متفاوت ادبیات در ادبیات اسلامی و متفکران مسلمان یافت.

در نهایت، در حالی که آثار قبلی حمدونی و بورکهارت به قیاس‌های زبانی پرداخته‌اند، اغلب فاقد یک چارچوب فلسفی یکپارچه هستند که بلاغت کلاسیک اسلامی را با نیازهای معماری معاصر پیوند دهد. این مطالعه با ترکیب نظریه «روح معنا» با اصول طراحی مدرن، تلاش بر پر کردن این شکاف دارد.

۳. مدل و روش تحقیق

می‌توانیم از دیدگاه‌های مختلف به قیاس زبان-معماری نگاه کنیم. برای جلوگیری از پراکندگی و به دلیل فقدان یک فلسفه اسلامی آشکار از زبان و قیاس زبان-معماری، و برای دستیابی به یک زمینه تحلیلی، مقاله به مباحث اصلی تفکر در باب زبان، و عمدتاً بر رابطه کلمات/صورت و معنا با نگاهی تطبیقی بین اندیشه غربی و اسلامی، پرداخته است. بنابراین، روش تحقیق مبتنی بر تحلیل تطبیقی موضوعی است. منابع بر اساس تأثیر بنیادی آنها بر فلسفه زبان و تأثیر بعدی آنها بر نظریه معماری انتخاب شده‌اند. در بخش غربی، گذار از بلاغت ویتروویوسی به چرخش‌های تحلیلی و پسامدرن ویتگنشتاین و هایدگر را تحلیل می‌کنیم. در بخش اسلامی، فراتر از متون صرفاً عرفانی حرکت می‌کنیم تا یک دیدگاه فلسفی را در اولویت قرار دهیم و از نظریه‌های زبانی غزالی، ملاصدرا و بلاغت جرجانی بهره می‌بریم. این امر امکان مقایسه‌ای «آینه‌وار» را فراهم می‌کند که در آن هر دو سنت بر اساس شایستگی‌های فلسفی‌شان در مورد ماهیت نشانه‌ها و معنا ارزیابی می‌شوند.

۴.۲. معنا، معماری و اندیشه‌هایی درباره زبان در رویکرد

غربی

مطالعات نظری جنبش‌های معماری، تطابقی را بین تفکر و معماری از هر دو جهت نشان می‌دهد. یا تغییرات معماری زمینه‌هایی را برای به تصویر کشیدن پرسش‌های اساسی فلسفه ایجاد کرده‌اند، یا این تحولات از خود آن پرسش‌ها سرچشمه گرفته‌اند.

کلمات در گفتار، دلخواه نبودند. به گفته آنها، معماری «داستانی نمی‌گوید» و «می‌توان آن را نشان داد اما نمی‌توان آن را گفت». این امر در مرزهای نمایشی (بصری) هنر طبقه‌بندی می‌شود نه روایی (شاعرانه). (Clarke and Crossley 2000: 1-2) گذشته از همه تفاوت‌ها، این جدایی معماری و روایت را می‌توان در رویکرد جدید به معماری و زبان و رابطه آنها در دوره مدرن ردیابی کرد که بیشتر جنبه‌های معنایی و روایی زندگی را از معماری و زبان هر دو حذف کرد.

۲.۴. معنا، زبان و معماری در رویکرد مدرن:

بنیانگذاری مدرسه باوهاوس توسط والتر گروپیوس^۴ (۱۸۸۳-۱۹۶۹) و سخنان و آثار نظریه‌پردازان و معمارانی مانند لویی سالیوان^۵ (۱۸۵۶-۱۹۲۴) و ارنست نوبرت^۶، تلاشی را برای ایجاد زبانی جدید و تک‌ارزشی برای معماری آشکار می‌کند که الفبای آن بر اساس فناوری و عملکرد ساختمان بود. این تلاش‌ها به خوبی در شعار معروف سالیوان منعکس شده است: «فرم از عملکرد پیروی می‌کند»^۷ (Routio, 2007). تمرکز اصلی معماری در این رویکرد بر ابعاد فیزیکی حضور انسان در فضا بود و الحاقات زیبایی‌شناختی و معنایی عمدتاً از معماری حذف می‌شدند. نتیجه این رویکرد، نادیده گرفتن تزئینات در معماری در دفاع از سادگی فرم و طراحی بود.

در اینجا شاهد نوع دیگری از دیدگاه اقتدارگرایانه نسبت به زبان معماری هستیم که به دنبال زبانی تک‌ارزشی و ایده‌آل برای معماری، مبتنی بر مینیمالیسم و عملکردگرایی بود. این دیدگاه، تمرکز را از دکور به تکنیک و عملکرد تغییر داد. خود زبان نیز از همین منظر نگریسته می‌شد، با مفهوم برتری اندیشه بر زبان، و نگاه ابزاری و سوپزکتیو به زبان، که سعی داشت از آن در شکل ایده‌آلش، یعنی منطق، به عنوان وسیله‌ای برای تعریف قوانین صحیح اندیشه استفاده کند. (Cooney & oth-ers, 1993: 3)

ویتگنشتاین این دیدگاه را در نظریه تصویری زبان در اولین اندیشه‌های خود در مورد زبان در تراکتاتوس بیان می‌کند، که اعلام می‌کند «ساختار جهان در ساختار منطقی زبان منعکس شده است» (Hunnings, 1988: 1).

در دیدگاه مدرن، حقیقت و واقعیت با عقلانیت و تجربه‌گرایی تعریف می‌شوند. کلمات معانی خود را از ارجاع به جهان واقعی/طبیعی می‌گیرند. تطابق بین زبان و جهان

زیبایی‌شناختی خاصی کرد که از یک سو مربوط به دستور زبان و از سوی دیگر مربوط به قوانین بلاغت بود. تحت تأثیر بنیان علم بلاغت توسط ارسطو و طبقه‌بندی او از معماری و بلاغت، در کنار شعر، پزشکی و نقاشی به عنوان پوئیسس (Clarke and Crossley, 2000: 18). این قیاس اتفاقاً یکی از اصول اساسی معماری در دوره رنسانس بود، که در طی آن رابطه معماری و زبان به عنوان یک مطالعه زیبایی‌شناختی تحت مفهوم دکوروم، به معنای «تناسب فرم با هدف و معنا» مورد بحث قرار گرفت. این امر منجر به جنبش کلاسیسم در معماری شد که مبتنی بر قوانین ساختاری و زیبایی‌شناختی بود، که از قوانین بلاغت الهام گرفته شده و «تجربه هنری طبقه‌بندی شده و شفاف (اما همچنین محدود)» را دنبال می‌کرد. (Clarke and Crossley 2000: 1,6) این قوانین عمدتاً با نظم، تعادل، مقیاس‌ها و ریتم سروکار داشتند. (Routio, 2007) اگرچه به نظر می‌رسید این قیاس زبانی در ارائه «یک چارچوب نظری و واژگان نقد» به معماری موفق بوده است (Clarke and Crossley 2000: 1)، اما به نظر می‌رسد که این قیاس بر جنبه‌های سطحی، ساختاری و زیبایی‌شناختی زبان متمرکز بوده و مفهوم «معنا» در مفهوم ادب تضعیف شده است:

«معماری به عنوان یک اقدام نمادین، از وظیفه بازنمایی تقلیدی به وظیفه نمایش جایگاه و شایستگی تبدیل شده است: معماری به فصاحت تقلیل یافته است، همانطور که بلاغت از حقیقت‌گویی به افتخار تقلیل یافته است» (Frith, 2004: 42)

فقدان یک روش سیستماتیک برای بررسی فرضیه‌های نظری قیاس زبانی، پیشرفت نظریه معماری کلاسیک را کند کرد که «در نهایت نتوانست با الزامات جامعه مدرن مطابقت داشته باشد» (Routio, 2007)

نظریه پردازان قرن هجدهم و نوزدهم به جای شباهت‌های آنها، شروع به توجه به تفاوت‌های معماری و زبان کردند. سطح پایین‌تر وضوح و دقت بیان در معماری، توانایی کمتر در تحمل تحلیل دقیق رابطه فرم (کلمات) و معنا، و عدم توانایی «تحمل همان تنوع سبک‌ها مانند زبان‌های بومی» از جمله تفاوت‌هایی بود که نظریه‌پردازان بین فرم‌های بصری و زبانی مشاهده کردند. این تفاوت‌ها در نهایت استعاره زبان را پشت سر گذاشتند. تفاوت دیگر این بود که ساختار و عناصر معماری از «قوانین دائمی، جهانی و علمی» پیروی می‌کردند و مانند

مهم‌ترین اندیشه‌های زبانی فلسفه مدرن را شکل می‌دهد، به‌ویژه در پیشنهاد ویتگنشتاین مبنی بر اینکه زبان تصویری از واقعیت است، و به دنبال آن در نظر گرفتن اخلاق، فلسفه، دین و متافیزیک فلسفی به عنوان چیزهایی بی‌معنی که نمی‌توان آنها را در قالب کلمات گنجانده، منعکس شده است. (Nordmann, 2005: 46, 166, 176-177)

جنبه‌های دیگری از تفکر مدرن در مورد حقیقت و معنا وجود دارد که در نادیده گرفتن تمثیل و استعاره در زبان و تلقی آن به عنوان یک زینت منعکس شده است. تلاش برای رسیدن به حقیقت و یقین فلسفی، تفکر مطلق مبتنی بر عقل و اعتقاد به قوانین جامع و اصول کلی برای همه جوامع بشری و موقعیت‌های مختلف زندگی، نگاه رمزآلود به جهان و تمرکز بر حس و تجربه (پراکسیس) از جمله این جنبه‌ها هستند. (Grey, 2000)

این افکار تحت درخواست یک زبان ایده‌آل یا دستکاری زبان برای جهانی شدن به معنای توسعه موازی با رؤیاهای آرمان‌شهری دنیای ایده‌آل مدرن یا فرهنگ جهانی شده، توسعه یافته‌اند. (Blumenau, 2002: 416; Kumaravadev, 2008) این هدف با تلاش برای رمزگشایی زبان و ایجاد شفافیت در آن برای تسهیل استفاده علمی و فناوری از آن دنبال شد (آشوری، ۱۳۸۹: ۲۸، ۳۳، ۳۸). دیدگاه مدرن نسبت به زبان همچنین ادعا می‌کرد که تنوع زبان‌ها محل مدرنیزاسیون جهانی و اهداف وحدت‌بخش آن است. از این رو، زبان انگلیسی به عنوان بهترین زبان برای جهانی شدن در گفتمان علمی مدرنیته تلقی می‌شد. (Yan and Chen, 2015) این دیدگاه ایده‌آلیستی مبتنی بر منطق نسبت به زبان را می‌توان در معماری مدولار و مقررات سبکی معماری مدرن ردیابی کرد. همچنین، عملکردگرایی، غلبه مهندسی بر هنر، نگاه به معماری و طبیعت به عنوان یک شیء برای سوژه انسانی، شفافیت سازه و ابعاد تکنولوژیکی، غفلت از تزئینات، سادگی و شفافیت نما، مصالح و فضای داخلی نمایان، خطوط مستقیم و غفلت از ارجاع به معنا توسط هندسه‌های خالص غیرتمثیلی و انتزاعی را می‌توان به عنوان ... در نظر گرفت. پیامدهای معماری این خط فکری.

همزمان با حرکت اندیشه مدرن به سمت جهانی شدن فرهنگی، تسلط بر طبیعت و غلبه بر انسان (Kumaravadev, 2008: 39, Leiss, 1994: 15)، در معماری شاهد رواج اصول خاصی مانند سادگی یا شفافیت هستیم که به عنوان

عوامل وحدت‌بخش عمل می‌کنند. فضاهای عملکردی و رسمی، استانداردسازی ابعادی مبتنی بر فیزیک انسان و ظهور سبک بین‌المللی، روندهای معماری مرتبط با رویکرد جهانی شدن مدرن هستند که با اهداف آن به مطالعات فرهنگی و آموزشی زبان به عنوان یک عامل وحدت‌بخش مرتبط هستند. (Kumaravadev, 2008) این وحدت در علم و منطق به عنوان پایه‌های یک زبان جهانی ایده‌آل برای نشان دادن ساختار و اصول صحیح تفکر یافت می‌شود. به‌طور عمیق‌تر و ریشه‌ای‌تر، می‌توان آن را به رویکرد فلسفه تحلیلی به زبان و دیدگاه‌های اولیه ویتگنشتاین مرتبط دانست که بر اساس آن تنها یک زبان کامل وجود دارد و آن زبان منطقی تصویر جهان است و سایر زبان‌های طبیعی مانع ساختار واقعی تفکر می‌شوند (Hacker, 1996: 20). تحت نظریه تکاملی تاریخ و زبان، و پیوند ایده پیشرفت با علم و فناوری، معماری با غفلت از اشکال و مصالح سنتی از طریق استفاده گسترده و انحصاری از عناصر مدرن و تکنیک‌ها و استراتژی‌های صنعتی که عمداً توسط معماران پیشرو مدرن مانند لوکوربوزیه^۱ (۲۰۰۷: ۲۹۲) مطرح شده بود، مواجه شد. انقلاب صنعتی و پیشرفت‌های تکنولوژیکی منجر به ظهور معماری‌های تک، ساختمان‌های بلندمرتبه، پیش‌ساختگی و در نهایت سبک بین‌المللی در معماری شد.

۳.۴. معنا، زبان و معماری در عصر پسامدرن

مفهوم پسامدرنیسم معنای خود را در پی و به عنوان واکنشی به مدرنیته می‌یابد. کثرت‌گرایی، تنوع‌گرایی، تردید، نسبییت، انکار هر نوع حقیقت یا واقعیت ملموس، شکستن فراروایت‌ها و ناباوری نسبت به ایده پیشرفت، ویژگی‌های اصلی وضعیت پسامدرن هستند که همگی می‌توانند به عنوان واکنش‌هایی به روندهای فکری مدرن در نظر گرفته شوند.

رابطه حقیقت و معنا در دوگانه مورد مناقشه فرم/عملکرد و محتوا در معماری منعکس می‌شود. معماری پسامدرن با وارونه کردن ضرب‌المثل مدرنیستی: فرم از عملکرد پیروی می‌کند، ارزش بیشتری به فرم می‌دهد و خود فرم را به عنوان جوهر یا محتوای معماری در نظر می‌گیرد. «این تأکید بر فرم به عنوان معنا، با برخی از تحولات زبانی در ساختارگرایی و پساساختارگرایی هم‌راستا است. به‌طور خاص، چالش‌های مربوط به این مفهوم که زبان آینه واقعیت است، معادل‌های نظری خود را در معماری

کولکوهون هم به عنوان «نگرشی مبتنی بر دغدغه سنت‌های گذشته» در پاسخ به فقدان آن در رویکرد مدرن و هم «عمل هنری استفاده از اشکال تاریخی» تعریف شده است. در این رویکرد هنری، عناصر کلاسیک یا سایر سبک‌های گذشته در «کلاژ، پاستیش یا بازسازی اصیل» بر اساس معانی که باید منتقل شوند (یا ساختار شکنی شوند) استفاده می‌شوند. (Nesbitt, 1996: 40-43) این معانی دیگر معانی ذاتی اشکال نیستند، بلکه معانی جدیدی هستند که توسط بازنمایی ترکیبی از اشکال گذشته شکل گرفته‌اند. این رویکرد در برخی موارد با کنایه، انتقاد از انعطاف‌ناپذیری مدرن و فناوری به عنوان آینه و وسیله‌ای برای پیشرفت مرتبط بوده است. همچنین، در دوره پسامدرن، زبان به عنوان محصولی از شرایط اجتماعی، درک فرهنگی و معانی مشترک شناخته می‌شود و در نهایت با تغییر مفهوم از «روابط معانی» به «روابط قدرت»، تحت مفهوم گفتمان نظریه‌پردازی می‌شود. (Hall, 1997: 43-44) در این دیدگاه، زبان یک ابزار نیست، بلکه یک سیستم اجتماعی است که ارتباط جوهره آن است. (Hall, 1997: 27) با در نظر گرفتن زبان به عنوان وسیله ارتباطی، معماران به مقایسه معماری و زبان از طریق توانایی آنها در انتقال معنا از طریق نامگذاری پرداختند. برای این منظور، معماران روش‌های انتقال معنا در زبان را از پارادایم‌های نشانه‌شناسی، ساختارگرایی و پس‌ساختارگرایی در رویکردهای فلسفی دهه ۱۹۶۰ به زبان مطالعه کردند. این دیدگاه‌ها، توجه به معنا و نمادگرایی را احیا کردند و سعی کردند از طریق قیاس زبانی از آنها در معماری استفاده کنند.

چرخش پسامدرن شامل توسعه و رواج رویکردهای نشانه‌شناسی به ادراک شهری، تولید و تفسیر آثار معماری بود. همچنین سایر رویکردهای زبانی به معماری مانند ساخت‌گرایی یا ساختارگرایی، پس‌ساختارگرایی و ساختار شکنی را نیز در بر گرفت. (Nesbitt, 1996: 32-35)

گرچه این رویکردها به زبان، دیدگاهی کل‌نگران‌تر ارائه دادند و کمبود توجه به جنبه‌های اجتماعی و فرهنگی زبان در مطالعات قبلی را جبران کردند، اما می‌توان آنها را به دلیل کاستی‌های مختلف دلالت معنا و ناپایداری آن، فاصله گرفتن از توضیح تاریخی، عدم توجه به نویسنده و مخاطب و تقلیل زبان به جنبه‌های ساختاری آن مورد انتقاد قرار داد. (حسنی، ۱۳۸۹: ۵۴)

با توجه به این کاستی‌ها، و با نگاهی انتقادی به کل تاریخ

خودارجاع می‌یابد» (Nesbitt, 1996: 45). جنبش پست مدرن، معماری تک‌ظرفیتی مدرن و ایده ارجاع به یک معنای ذاتی واحد را با معماری چندظرفیتی و مبهم جایگزین کرده است. (Jencks, 2016: 289)

به همین ترتیب، در بخشی از اندیشه‌های زبانی، می‌بینیم که زبان‌های مختلف با وجود تنوعشان مورد استقبال قرار می‌گیرند و همانطور که در بالا ذکر شد، تلاش برای اداره زبان با تلاش برای فهم آن جایگزین می‌شود، که این امر با پذیرش تکثر در نظریه بازی زبان مرتبط است.

اندیشه‌های بعدی ویتگنشتاین در مورد بازی‌های زبانی را داریم که مفهوم یک زبان مشترک واحد را کنار می‌گذارد و تنوع آن را تأیید می‌کند. از این منظر، هر زبانی یک بازی خاص است که به عنوان شکلی از زندگی بیان می‌شود؛ و همانطور که یک بازی مطلق بدون قوانین خاص وجود ندارد، هیچ زبان مطلق نیز وجود ندارد. هیچ زبانی برتر از زبان‌های دیگر نیست و قوانین و اصول زبان‌ها نباید با هم مخلوط شوند. (Blue-menau, 2002: 544) این دیدگاه‌ها در تنوع زیبایی‌شناسی و تضاد سبک‌ها، پیچیدگی و تناقض در اشکال هنری و معماری منعکس می‌شوند، که پیش از این توسط معماران و نظریه‌پردازان پست‌مدرن مورد بحث قرار گرفته بودند. چارلز جنکس در «قوانین نوظهور» از اصطلاح «زبان‌های مختلف» برای این تنوع معماری استفاده می‌کند که «فرهنگ‌های سلیقه‌ای مختلف» را درگیر کرده و «عملکردهای مختلف را بر اساس حال و هوای مناسب آنها تعریف می‌کند.» (Jencks, 2016: 283)

بازنمایی و پیکره‌سازی در معماری از دیگر رویکردهای پست‌مدرن به معنا هستند که مبتنی بر انتقال معانی توسط فرم‌ها و استفاده از سبک‌های تاریخی خاص یا عناصر قابل تشخیص از آنها می‌باشند. معماری مدرن در پی اهداف وحدت‌بخش خود، بر غلبه تکنیک و شرایط ساخت بر عملکرد تأکید داشت، اما تزئینات را نادیده گرفت و آنها را غیرعملکردی خواند که ساختمان‌ها را به دلیل عملکردشان بی‌تفاوت می‌کرد. معماری پست‌مدرن سعی کرد این رویکرد را اصلاح کند و شکاف‌های آن را با بازنمایی و تداعی معانی، با استفاده از پیوسته‌ها به ساختمان‌ها، پر کند.

یکی دیگر از مضامین کلی نظریه فرهنگی پست‌مدرن که بر معماری پست‌مدرن تأثیر گذاشت، «تاریخ‌گرایی» بود؛ توسط

نه تنها به زبان کلامی، بلکه به تمام سیستم‌های نمادین که شامل زبان معماری نیز می‌شود، مرتبط هستند.

گادامر نیز خاطر نشان می‌کند که زبان صرفاً مجموعه‌ای از نشانه‌ها نیست که بتوانیم از آنها برای انتقال افکار خود به دیگران استفاده کنیم. هرگونه تفکر و فهمی در زبان و توسط آن صورت می‌گیرد. زبان ابزاری نیست، بلکه واسطه‌ای است که ما و جهان در آن با هم ملاقات می‌کنیم و از قبل در فهم ما حضور دارد. (Gadamer, 2004: 391, 469)

ویتگنشتاین همچنین نگاه متفاوتی به دستور زبان دارد، زیرا هیچ نقشی برای آن در ساخت زبان قائل نیست:

دستور زبان به ما نمی‌گوید که زبان چگونه باید ساخته شود تا هدف خود را محقق کند، تا چنین و چنان تأثیری بر انسان‌ها داشته باشد. این دستور زبان فقط استفاده از نشانه‌ها را توصیف می‌کند و به هیچ وجه توضیحی در مورد آنها نمی‌دهد. (Wittgenstein, 2009: 146e)

حال، برای ربط دادن این افکار به معماری، نباید راه دوری برویم. خود ویتگنشتاین از یک استعاره معماری برای توضیح توسعه طبیعی زبان، همانطور که در زندگی روزمره مردم جریان دارد، استفاده می‌کند:

زبان ما را می‌توان به عنوان یک شهر باستانی در نظر گرفت: هزارتویی از خیابان‌ها و میدان‌های کوچک، خانه‌های قدیمی و جدید و خانه‌هایی با اضافات از دوره‌های مختلف؛ و این شهر توسط انبوهی از محله‌های جدید با خیابان‌های مستقیم و منظم و خانه‌های متحدالشکل احاطه شده است. (Wittgenstein, 2009: 146e)

هایدگر فیلسوف دیگری است که می‌توان به افکار او از منظری متفاوت در قیاس معماری-زبان نگاه کرد. به گفته هایدگر، معماری با گرد هم آوردن چهارگانه زمین، آسمان، خدایان و فانیان، جهانی را گرد هم می‌آورد و امکان سکونت را فراهم می‌کند. به همین ترتیب، او زبان را به عنوان «خانه هستی» تعریف می‌کند، خانه‌ای که انسان در آن ساکن است. انسان شاعرانه در جهان ساکن است و شعر ماهیت زبان است. «وقتی ما از زبان شاعرانه استفاده می‌کنیم، خانه گشوده می‌شود؛ و «شعر با تصاویر سخن می‌گوید». (Nora-Schulz, 1996: 433-435; Heidegger, 1971, 209-227). در اینجا می‌توانیم ببینیم که چرا هایدگر، مانند ویتگنشتاین، به معماری برای توصیف زبان نگاه می‌کند و نه

زبان‌شناسی و فلسفه زبان، اندیشه‌های گادامر، هایدگر، نیچه و اندیشه‌های متأخر ویتگنشتاین را در پیش داریم. اندیشه‌های آنها، که مبتنی بر پرسش از جوهره زبان است، گاهی با قیاس‌های معماری پشتیبانی شده است. در اینجا به جای داشتن زبان برای پشتیبانی از نظریه‌های معماری، این معماری است که به صحبت در مورد زبان کمک می‌کند.

از نظر هایدگر، انسان نیست، بلکه زبان است که صحبت می‌کند، و «آنچه بدین ترتیب رخ داده است»، «انسان» است که «به وسیله زبان به خود آمده است». (Heidegger, 1971: 192, 205) همین مفهوم را می‌توان در نظریه‌های متأخر ویتگنشتاین نیز ردیابی کرد. پیامدهای برجسته کتاب «پژوهش‌های فلسفی» او در مورد نادیده گرفتن نظریه اولش در مورد زبان به عنوان آینه واقعیت، این است که زبان شیوه زندگی ماست. (Wittgenstein, 2009) او همچنین از تفکر یک زبان واحد غافل می‌شود و با انتقاد از رویکرد آگوستین به زبان، مفاهیم بازی‌های زبانی را می‌گشاید و به زبان معنای وسیع‌تری می‌بخشد. زبان که از قفس مقررات خاص و ساختار و شکل واحد رها شده است، اکنون به عنوان زبانی تحت تأثیر زندگی اجتماعی و جنبه‌های مختلف آن دیده می‌شود.

از نظر ویتگنشتاین، مفهوم نظریه «بازی‌های زبانی» با «شکل زندگی» مرتبط است:

«در اینجا اصطلاح «بازی زبانی» به معنای برجسته کردن این واقعیت است که صحبت کردن به زبان بخشی از یک فعالیت یا شکلی از زندگی است.» (Ibid: e15)

به گفته ویتگنشتاین، «زبان خود وسیله‌ای برای تفکر است.» (Ibid: e113) در این دیدگاه، معانی با استفاده زبانی آنها ایجاد می‌شوند و زبان ابزاری یا وسیله‌ای برای بیان مقاصد و معانی از پیش فرض شده نیست. کلمات هیچ معنای از پیش تعریف شده‌ای ندارند که قبل از آنها به ذهن خطور کند. علاوه بر این، توافق‌های انسانی بر سر معانی نه بر اساس عقاید، بلکه بر اساس زبانی است که آنها استفاده می‌کنند که شکلی از زندگی است که بر سر آن توافق کرده‌اند. (Ibid: e 89) بنابراین کلمات معانی خود را با استفاده از جنبه‌های مرتبط با زندگی خود به دست می‌آورند. این همان موردی است که او در مورد نشانه‌ها صحبت می‌کند.

به گفته ویتگنشتاین، نشانه‌ها به خودی خود مرده هستند و استفاده، زندگی آنهاست. (Ibid: e 135) در اینجا، نشانه‌ها

برعکس.

گادامر نیز از معماری برای توضیح افکار خود در مورد زبان، که عمدتاً مربوط به تاریخ‌مندی زبان است، و مسئله تفسیر، با تمرکز بر جوهره فهم و همزمانی تکامل و ثبات معانی در طول زمان، کمک می‌گیرد:

آثار معماری در ساحل جریان تاریخ بی‌حرکت نمی‌مانند، بلکه توسط آن به پیش‌رانده می‌شوند. حتی اگر اعصار با ذهنیت تاریخی سعی در بازسازی معماری عصر پیشین داشته باشند، نمی‌توانند چرخ تاریخ را به عقب برگردانند، بلکه باید به شیوه‌ای جدید و بهتر بین گذشته و حال میانجی‌گری کنند. حتی مرمت‌گر یا نگهدارنده بناهای باستانی، هنرمند زمان خود باقی می‌ماند. (Gadamer, 2004: 150)

اهمیت معماری، که در هرمنوتیک فلسفی به عنوان هنر به کار می‌رود، این است که

"همچنین عنصر میانجی‌گری را نشان می‌دهد که بدون آن یک اثر هنری "حضور" واقعی ندارد... گذشته و حال در یک اثر هنری گرد هم می‌آیند. اینکه هر اثر هنری دنیای خاص خود را دارد، به این معنی نیست که وقتی دنیای اصلی آن تغییر می‌کند، واقعیت خود را در یک آگاهی زیبایی‌شناختی بیگانه دارد. معماری این را به ما می‌آموزد، زیرا به‌طور جدایی‌ناپذیری به دنیای خود تعلق دارد" (Ibid)

گادامر از آثار بزرگ یادبود گذشته به عنوان شواهد زنده گذشته یاد می‌کند که با قرار گرفتن در کنار ساختمان‌های دنیای تجاری امروز، به عنوان میانجی بین شیوه‌های زندگی قدیمی و جدید عمل می‌کنند. (Ibid: 75)

گادامر با اشاره دوباره به معماری، سعی می‌کند دوباره جوهره هنر صحبت کند و رابطه بین معماری به عنوان یک هنر و زندگی را نشان دهد. او نشان می‌دهد که چگونه زیبایی‌شناسی رایج به عنوان یک مسئله فرعی در نظر گرفته می‌شود که به عنوان یک لنز برای نگاه به هنر و دور کردن ما از حقیقت آن استفاده می‌شود. (Ibid: 74, 76) گادامر به توانایی هنرها برای فراتر رفتن از خود اشاره می‌کند. به گفته او، معماری «بزرگ‌ترین و برجسته‌ترین» هنر از میان همه هنرهاست «که محتوای آن فراتر از آنها به کل زمینه‌ای که توسط آنها تعیین می‌شود اشاره دارد» (Ibid: 149). برای اینکه چنین هنری باشد، معماری باید راه حلی برای «یک مسئله معماری» ارائه دهد، که یکی از آنها «جلب شگفتی و تحسین بیننده است. در عین حال، باید در یک

شیوه زندگی جای گیرد و خود هدف نباشد». معماری «به عنوان هنری که فضا را خلق می‌کند، هم آن را شکل می‌دهد و هم آن را آزاد می‌گذارد.» او تزئینات معماری را به عنوان نمونه‌ای از این میانجی‌گری دوگانه ذکر می‌کند: «یعنی جلب توجه بیننده به خود، ارضای سلیقه او، و سپس هدایت مجدد آن از خود به کل بزرگتر زمینه زندگی که با آن همراه است.» بدین ترتیب، گادامر با انتقاد از دیدگاه ابزاری نسبت به تزئینات در نظریه‌های هنر، بازنمایی را به عنوان آنچه تزئینات به آن تعلق دارند، نه یک ارزش فرعی، بلکه به عنوان یک «عنصر ساختاری هستی‌شناختی جهانی زیبایی‌شناسی، یک رویداد هستی» می‌پذیرد (Ibid: 149-150). همین دیدگاه انتقادی در مورد دیدگاه تقلیل‌گرایانه نسبت به تزئینات را می‌توان در نقد نیچه از دیدگاه فیلسوفان در مورد خطابه یافت. او این دیدگاه را که خطابه را «صرفاً یک هنر رسمی، هنر تصنع، سبک و زینت» و از این رو مانعی برای بیان دقیق حقیقت، به عنوان هدف اصلی فلسفه، می‌داند، مورد انتقاد قرار می‌دهد. (Constâncio and Mayer Branco 2012: 16) او بلاغت و جنبه استعاری زبان را نه به عنوان یک مسئله مصنوعی و فرعی، بلکه به عنوان نیروی ذاتی زبان و ضروری برای آن می‌بیند. کلمات هرگز به حقیقت محض اشاره نمی‌کنند، بلکه همیشه تنها نمایانگر یک تصویر یا تفسیری هستند که ما از چیزها داریم و این تنوع زبان‌ها را توضیح می‌دهد. (Ibid-18-22)

با توجه به استعاره‌های معماری فیلسوفان دوران پست‌مدرن و دیدگاه‌های آنها در مورد ماهیت زبان، می‌توان گفت که رابطه جدید معماری و زبان، هر دو را به عنوان مرتبط با اشکال مختلف زندگی می‌بیند، و نه چیزی که بتوان آن را با فرمول‌های از پیش تعریف شده ساخت. در اینجا، فرم معماری از کاربرد فضاها پیروی می‌کند، اما نه به عنوان یک عملکرد از پیش تعریف شده مانند عملکردگرایی مدرن در معماری، بلکه به عنوان آنچه در فضاها اتفاق می‌افتد که می‌تواند برای موقعیت‌های مختلف نسبت به زمان، مکان و غیره متفاوت باشد.

در عمل، در معماری معاصر، توجه به معنا، معماری تمثیلی یا نمادین و توجه مجدد به معانی تاریخی و کهن‌الگویی در معماری را به ارمغان آورده است. از سوی دیگر، تنوع و عدم قطعیت معانی منجر به نگاهی نفرت‌انگیز به دیدگاه‌های قبلی شده است که بر عدم قطعیت معنا در معماری تمرکز دارد و در پسا‌ساختارگرایی و ساختارشنکی منعکس شده است.

جهان‌بینی قرآنی اسلامی و تفاسیر عرفانی آن مبتنی بر ایده یک جهان سلسله مراتبی با چهار مرحله به نام‌های لاهوت، جبروت، ملکوت و ناسوت است. جهان لاهوت جهانی است که هیچ کلمه و تعریفی در آن نمی‌گنجد. عوالم بالاتر دیگر مانند جبروت و ملکوت که قلمرو نفس و فرشتگان هستند، عوالم معانی مجرد و مرتبه تصور معانی هستند؛ در حالی که جهان ناسوت، جهان پایین‌تری است که در آن حقیقت و معانی در قالب‌های مادی یا جوهری تجلی می‌یابند. (Isha, 2013) تفسیر عرفانی این دیدگاه که توسط متفکران اسلامی مانند امام خمینی در تفسیر سورة اول قرآن و حسن حسن‌زاده آملی مورد بحث قرار گرفته است، این است که هر چیزی در جهان، مظهر یا «اسم» (اسم) حقیقت در عوالم بالاتر است. حقایق، خود، صفات خداوند هستند. (صادقی ارزگانی، ۱۳۸۲) بنابراین، حقیقت منحصر به جهان مادی و حقایق علمی نیست. حقایق جهان مادی، بلکه نشانه‌ها و صورت‌های نازل‌شده حقیقت از ملکوت هستند. با این دیدگاه، معانی کلمات و نام‌ها (زبانی یا وجودی)، «کشف» می‌شوند نه «تولید».

یکی از پیامدهای این اندیشه، نظریه «روح معنا» در مورد رابطه کلمات و معانی در مورد کلمات متشابه قرآن است. این نظریه که توسط محمد غزالی مطرح شده و توسط دانشمندانی مانند ملاحظه و فیلسوفان معاصر مانند علامه طباطبایی و امام خمینی دنبال شده است، ادعا می‌کند که کلمات برای روح معانی وضع شده‌اند و در مصادیق انتزاعی و وحیانی خود صادق هستند، در حالی که دلالت آنها بر امور حسی، رویکردی استعاری است. (شیواپور و کامران، ۱۳۹۰). این امر استفاده از تمثیل، تشبیه و تفسیر را برای حرکت از محسوس به نامحسوس توجیه می‌کند. بیشتر تفاسیر این نظریه، به جز چند نمونه معاصر در مورد منشأ انسانی یا نقش انسان و تاریخ در معانی کلمات، مبتنی بر نظریه وضع الهی زبان است.

نظریه دیگری که می‌تواند در این زمینه مفید باشد، نظریه‌های بلاغی عبدالقاهر جرجانی است. نظریه‌های او در کتاب اسرار البلاغه (جرجانی، ۱۴۱۲ هجری قمری) بر «تناظر بین ساختار اندیشه و ساختار زبان» تأکید دارد و به تصویرسازی شاعرانه و پیامدهای ماهیت تفکر استعاری برای زبان شاعرانه و همچنین زبان دینی و باور دینی می‌پردازد. (ابودیب، ۱۳۹۴) در یک نگاه کلی، اگرچه افکار و نظریه‌هایی وجود دارند که

معماری ساختارشکن که اندیشه‌های دریدا را به نمایندگی از خود داشته است، یکی از بارزترین نمونه‌های رابطه زبان و تفکر با معماری است.

در یک نگاه کلی، شاید بتوان گفت که معماری پسامدرن، با تأثیر از اندیشه‌های متأخر ویتگنشتاین و دیدگاه‌های انتقادی هایدگر، گادامر، نیچه و دریدا، شاید توانسته باشد کاستی‌های قیاس‌های زبانی پیشین در مورد معماری را نشان دهد؛ اما به نظر می‌رسد که نتوانسته است هیچ زمینه قابل اعتمادی برای انتقال معانی به دست آورد. آنچه به دست می‌آید، تنها اهمیت مفهوم معنا و تنوع و پیچیدگی آن است. با این حال، می‌توان بار دیگر به دیدگاه‌های جدید در مورد جنبه‌های بلاغی و شاعرانه زبان به عنوان دیدگاه‌های جدیدی در مورد معماری نگریست که آن را بیشتر مرتبط با زندگی طبیعی و فرهنگی ساکنانش می‌بیند.

۵. معنا، زبان و معماری در رویکرد اسلامی

مباحث فوق، تطابق نزدیکی بین روندهای مدرن و پست‌مدرن معماری با رویکردهای نظری به زبان و معنا به‌طور کلی نشان داد. اکنون این مقاله به بررسی این تطابق برای معماری اسلامی و اندیشه‌های کلامی اسلامی در مورد زبان می‌پردازد. این امر می‌تواند معیارهایی را برای تحلیل رویکردهای معاصر به معماری اسلامی که بسیار تحت تأثیر سبک‌های معماری مدرن و پست‌مدرن تحت رویکرد جهانی شدن مدرنیسم قرار گرفته‌اند، در اختیار ما قرار دهد. آیا این رویکردها هنوز از اندیشه‌های اسلامی در مورد زندگی و زبان پیروی می‌کنند یا با پیروی کورکورانه از سبک‌های غربی بدون توجه به اندیشه‌های پشت آن، این تطابق را از دست داده‌اند؟ این سؤال مهم است زیرا با از دست دادن این تطابق، دیگر نمی‌توانیم معماری را «اسلامی» با اشاره به دین اسلام و اندیشه اسلامی اعلام کنیم. و کاربرد این کلمه به برخی جنبه‌های صوری یا جغرافیایی کاهش می‌یابد، بدون اینکه معانی مورد نظر را داشته باشد.

بنای معرفی شده در اینجا برای ساختن تحلیل ما، دیدگاه‌های اسلامی در مورد معنا در متون مذهبی اسلامی مانند قرآن و سایر منابع فلسفه و کلام اسلامی است. رابطه کلمات و معنا در مطالعات اسلامی معمولاً ما را به مفهوم منشأ زبان و دیدگاه اسلام نسبت به جهان و طبیعت انسان و زندگی روی زمین می‌رساند.

نسبیت را منعکس می‌کنند، رویکرد پسامدرن به معنا، هیچ پایه محکمی در اندیشه اسلامی ندارد که عمدتاً مبتنی بر اعتقاد به حقیقت مطلق و امکان رسیدن به یقین معرفت‌شناختی است، اما با این حال متفاوت از یقین منطقی و تجربی و حقایق علمی اندیشه مدرن تعریف می‌شود. این تفاوت و همزمانی نسبیت و قطعیت معانی در اندیشه اسلامی را می‌توان با سلسله‌مراتب جهان در دیدگاه اسلامی، همانطور که در بالا توضیح داده شد، و همچنین با سلسله‌مراتب زمان توضیح داد. در اندیشه اسلامی، زمان دارای سطوحی است که با سطوح جهان همسو هستند و به عنوان ظرف آنها عمل می‌کنند. از این رو، روابط علت و معلولی به صورت طولی بین این سطوح دیده می‌شود و نه یک رابطه عرضی در سطح زمان طبیعی. این سطوح توسط میرداماد، فیلسوف ایرانی، سرمد به عنوان ابدیت، دهر به عنوان فرازمان یا ابدیت، و زمان که زمان طبیعی است، نامیده می‌شوند. (Nasr, 2006: 215) سطوح بالای زمان شامل تغییر و تکامل نمی‌شوند. مفاهیم عقلانی در سطح دهر، در حالت وجودی خود پایدار و تغییرناپذیرند. زبان، در ارتباط با هنر حقیقی، می‌تواند از طریق ارتباط با عوالم بالا، از سلطه زمان طبیعی بیرون آید و زبان شاعرانه را خلق کند، که از منظر عرفان اسلامی، همان چیزی است که زبان را در طول تحولات تاریخی خود زنده و وفادار به اصل و هویت خود نگه می‌دارد.

یک زبان معماری، مبتنی بر این جهان‌بینی اسلامی با نگرشی نمادین، می‌تواند به عنوان وسیله‌ای برای بیان حقیقتی که در این جهان‌بینی وجود دارد، عمل کند. (مسعودی فرد و کوچیکیان: ۱۳۹۲) رابطه کلمات و معانی را می‌توان تحت اصطلاحات صورت و معنا به معماری منتقل کرد، که به طور گسترده در رویکردهای عرفانی به هنر و معماری و خوانش و تحلیل آنها مورد بحث قرار گرفته است. همچنین در نقش معمار و محدودیت‌های او در استفاده از صورت‌ها و مصالح خاص برای انتقال معانی خاص، برجسته شده است. در اندیشه اسلامی، معنا فراتر از صورت است، اما این صورت است که معنا را زنده یا انتقال آن را ممکن نگه می‌دارد. (نقره‌کار، ۱۳۹۴: ۱۴۹) بنابراین، نیاز به تفسیر وجود دارد که عملاً در معماری به صورت چرخش صوری چهره طبیعی مواد از ماده‌ای جامد، تیره و سخت به جوهر لطیف، روشن و شفاف آنها منعکس می‌شود. (نوابی و حاجی قاسمی، ۱۳۹۰: ۱۷۰) یکی دیگر از امکانات این بازگشت، تبیین فضایی برای اقامت و اندیشه

مخاطبان یا ساکنان یک مکان است که نمونه‌هایی از آن در بالا ذکر شد. با اعتقاد به ارتباط ذاتی بین کلمه/صورت و معنا، معمار به عنوان یک هنرمند اسلامی به عنوان یک کاشف اعلام می‌شود که برای انعکاس حقیقت مکشوفه، باید از الگوهای ثابت استفاده کند. بسیاری از تفاسیر معماری اسلامی مانند توصیفات هانری استیرلن^۹ (۱۳۷۷) از اصفهان و مقدمه هانری کربن^{۱۰} بر آن، و بسیاری از تفاسیر عرفانی از آینه، نور یا هندسه در معماری اسلامی، منشأ غیرزمینی اشکال و عناصر را می‌پذیرند. این دیدگاه مبتنی بر فلسفه اشراق است و به معماری اسلامی به عنوان تجلی هستی‌شناسی اسلامی نگاه می‌کند، که سوابق اولیه معماری اسلامی را به عنوان شکلی از عالم مثال تفسیر می‌کند.

همچنین دیدگاه سنت‌گرایان و برخی دیگر از متفکران معاصر در مورد معماری اسلامی وجود دارد که آن را به عنوان یک هنر مقدس اعلام می‌کند. این دیدگاه با پیروی از یک زبان رسمی مشترک، مدعی وحدت و هماهنگی مقدس بین همه آثار مربوط به معماری اسلامی است. (Burckhardt, 2009: 78-80)

گفتاری‌ترین وسیله انتقال معنا در این دیدگاه‌ها، نمادگرایی است که مبتنی بر نظریه‌های تجلی و آینه است و از تکرار اشکال و سبک‌های سنتی معماری بر اساس اعتقاد به یک رویکرد زیبایی‌شناختی غالب که از نظر الهی به عنوان زمینه‌ای برای بازتاب اصول اسلامی انتخاب شده است، پشتیبانی می‌کند.

با اعتقاد به منشأ مقدس برای نمادگرایی اسلامی، رابطه شکل و معنای نمادین به عنوان یک رابطه ذاتی دیده می‌شود که تکرار اشکال و عناصر یکسان را برای همه معماری‌هایی که قرار است اسلامی باشند، توجیه می‌کند. (نقره‌کار، ۱۳۹۴: ۳۰۶-۳۰۷)

از این رو، به نظر می‌رسد که این رویکرد تنها به بحث وجود رابطه‌ای معنادار بین دو طرف تشبیه در نمادها بسنده می‌کند و تنها در بناهای اسلامی موجود قابل بحث است. همچنین نمی‌تواند مبنایی برای نمادگرایی معماری پویا متناسب با شرایط زمانی و مکانی ارائه دهد. همچنین ما را به یافتن تشبیه در مصالح جدید، عناصر معماری یا ترکیبی متفاوت از آنها با معانی مقدس هدایت نمی‌کند.

شاید به این دلیل باشد که برخی از نظریه‌پردازان معماری اسلامی، با بی‌توجهی، باور به سطحی از زمان که حقایق و

تلاش برای گفتن چیزی از طریق اشکال، و در عین حال منحرف کردن بیننده از تمرکز بر اشکال با تراشیدن آنها به شکل‌های ظریف یا با استفاده از تکرار الگوها، هدف دوگانه معماری اسلامی است. این ذهنیت دوگانه انسان را می‌توان با نقش او در قوس‌های نزولی و صعودی هستی نیز تفسیر کرد (El-Rouayheb and Schmidtke, 2016: 582-3). هنر اسلامی، آنطور که مورد بحث قرار گرفته، بیشتر با نقش انسان در سفر نزولی (از وحدت به کثرت) تعریف می‌شود. تعریف آن بر اساس نظریه‌های تجلی و آینه است که به نوعی با تکرار اشکال و سبک‌های سنتی معماری، اراده هنرمند را تضعیف می‌کنند. این مبتنی بر اعتقاد به یک رویکرد زیبایی‌شناختی غالب است که به‌طور الهی به عنوان زمینه‌ای برای بازتاب اصول اسلامی از طریق زیبایی، هماهنگی، ریتم و نظم انتخاب شده و توسط همه هنرمندان دنبال می‌شود. (Burckhardt, 2009) در مقابل، سفر صعودی انسان از کثرت به وحدت منجر به برجسته شدن نقش او، در پرتو عشق او به اصل خود، اراده بازگشت به آن و تغییر محیط خود از این نظر، می‌شود. این رویکرد را می‌توان در شعر و ادبیات عرفانی و همچنین اندیشه‌های فلسفی ابن عربی و ملاصدرا یافت. (ملاصدرا، ۱۳۶۸: جلد ۲/۲۶۴) (Chittick, 1989: 285-286) این رویکرد، علاوه بر شرایط اجتماعی و فرهنگی، برای هنرمند به عنوان منبع تصمیم‌گیری ارزش بیشتری قائل است و از رویکردهای جدید در معماری اسلامی که به سبک‌های معماری مدرن و پست‌مدرن رایج پاسخ می‌دهند، استقبال می‌کند. در هر دو رویکرد، ترس از تکرار و تقلید صرف بدون تفکر یا ارتباط واقعی با اسلام وجود دارد. یافتن بهترین رویکرد نیازمند مطالعات عمیق در مورد چگونگی اتحاد هویت، اصالت اسلامی و پویایی در معماری است. راه حل می‌تواند از راه‌ها و ابزارهای زبان برای این اتحاد الهام گرفته شود. احیای قیاس معماری-بلاغت مبتنی بر مطالعه اسلامی بلاغت می‌تواند یک راه حل باشد. نظریه‌های عبدالقاهر جرجانی در مورد بلاغت مبتنی بر زبان قرآنی یا شعری می‌تواند در این زمینه مفید باشد. جرجانی بر اهمیت هم‌زمان نقش نیت شاعر و مخاطب در انتقال معانی مورد نظر تأکید می‌کند. نحوه دریافت و درک معانی مورد نظر توسط مخاطب، نیت شاعر، بافت زبانی که کلمات از طریق آن معانی خود را به دست می‌آورند و مهم‌تر از همه، نقش ترکیب متفکرانه کلمات باید در این دیدگاه در نظر گرفته شود. او

مفاهیم را از تغییر و تحول مصون نگه می‌دارد، با ادعا یا باور به مقدس بودن و بی‌زمانی برخی از اشکال، عناصر و پیوندهای فضایی، یکی می‌دانند.

یکی دیگر از پیامدهای رویکرد مورد بحث به معماری اسلامی، تضعیف نقش اراده معمار در تعریف و انتخاب فرم‌ها و فضاها است. این امر توسط عرفان اسلامی در مباحث خلقت، تجلی، اعتقاد به وحدت خداوند (توحید) و اعلام خداوند به عنوان علت همه علل، پشتیبانی می‌شود. در همه این دیدگاه‌ها، اراده انسان تنها تحت اراده خداوند قابل بیان است. (ابن عربی: ۱۴۰۰: ۷۲؛ ملاصدرا، ۱۳۶۸: جلد ۷/۷، جلد ۳۵۷/۲) این ذهنیت حاشیه‌ای تحت ذهنیت حقیقی خداوند با مفهوم آینه‌گونگی توضیح داده می‌شود. انسان، به عنوان خلیفه خدا، اسماء و صفات الهی خود از جمله خلاقیت را منعکس می‌کند. به او وجودی درونی و بیرونی متناسب با اسماء پنهان و آشکار خداوند (ظاهر و باطن) داده شده است و بنابراین می‌تواند امور را در عوالم ماده و روح (ناسوت و ملکوت) تغییر دهد (ملاصدرا، ۱۳۶۶: جلد ۲/۴۴، ۳۰۲).

این دیدگاه‌ها در مورد اراده انسان، در مورد هنر و خلاقیت هنری، به دنبال نقش هنرمند در خلق اثر هنری، به شدت مورد توجه قرار گرفته است. بر اساس نظریه آینه، تشبیه انسان و خدا چیزی نیست که هنرمند به دنبال آن باشد، بلکه بازتابی است که او خود را برای آن آماده کرده است. این امر می‌تواند با نگاه به شعر به عنوان بازتابی از هستی در عرفان اسلامی، به زبان مرتبط باشد. شاعر شعر را خلق نمی‌کند، بلکه با شعری که به او منعکس می‌شود، شاعر می‌شود. زبان روزمره ممکن است نتیجه قراردادهای اجتماعی باشد، اما قوام و سرزندگی آن به دلیل زبان شعری است که به جهان بالا وابسته است. (داوری اردکانی، ۱۳۹۰: ۱۵۳، ۱۷۰) با این حال، کاملاً متفاوت از قرار دادن اراده، تصمیمات و زندگی انسان در زیر زبان در دیدگاه پست مدرن یا نیهیلیستی، در اینجا می‌توانیم نوعی اراده برای تغییر جهان، کشف حجاب‌های زبان و فراتر رفتن از محدودیت‌ها و «خارهای» آن را ردیابی کنیم. این امر در انتزاع و خلق زبان شاعرانه و استعاره منعکس می‌شود. همانطور که مولانا، شاعر فارسی‌زبان، می‌گوید:

حرف چه بود تا تو اندیشی از آن / حرف چه بود خار دیوار رزان
حرف و صوت و گفت را بر هم زخم / تا که بی این هر سه با تو دم
زخم^{۱۱} (مولوی، بی‌تا)

نظریه‌های تفسیری زبان در بافت اسلامی، مانند نظریه «روح معنا» و سایر نظریه‌های زبان‌شناسی اسلامی مانند نظریه‌های بلاغی عبدالقاهر جرجانی می‌تواند در این زمینه مفید باشد. در نظر گرفتن معماری اسلامی به عنوان خاستگاهی مشابه شعر، استفاده از گفت‌وگوها در مورد بلاغت در ادبیات اسلامی را آغاز می‌کند. دیدگاه‌های جرجانی با دیدگاه‌های انتقادی متفکران پست مدرن در مورد بلاغت سنتی مرتبط است و در معماری به کار گرفته می‌شود و به دیدن معمار، ساکن و بافت فرهنگی به‌طور کلی کمک می‌کند.

سپاسگزاری

این تحقیق از برخی مطالعاتی که برای مطالعات رسالهٔ دکتری ام داشتیم، سرچشمه گرفته است که بعداً آنها را گسترش دادم. از راهنمایی‌ها و حمایت‌های استاد راهنمایم، جناب آقای دکتر محمدتقی پیربابایی، سپاسگزارم.

تضاد منافع

من هیچ تضاد منافی برای اعلام ندارم.

همچنین در مورد سطوح مختلف تصویرسازی در زبان شعری و نقش آنها در وحدت صورت و معنا صحبت می‌کند. کتاب کمال ابودیب (۱۳۹۴) در مورد «نظریه تصویرسازی شاعرانه جرجانی» برخی از اشکال مختلف تصویرسازی مانند تشبیه، استعاره، شخصیت‌بخشی و غیره را که می‌توان به عنوان راه‌هایی برای بلاغت معماری در نظر گرفت، توضیح می‌دهد. مشابه یک زبان شاعرانه مبتنی بر سطوح مختلف تصویرسازی و ترکیب متفکرانه آنها، توسعه یک زبان معماری مبتنی بر انتخاب و ترکیب صحیح فرم‌ها و فضاها الهام گرفته از معانی مورد نظر و نحوه انتقال آنها در متن انتخاب شده، می‌تواند مسیر مناسبی برای یک معماری اسلامی پویا باشد.

روش‌های مختلف و ابزارهای زبانی برای زمان‌ها و مکان‌های مختلف. این امر نیازمند مطالعات عمیق در مورد راه‌هایی است که هویت، اصالت اسلامی و پویایی می‌توانند در معماری متحد شوند. معماری اسلامی می‌تواند از مواد، اشکال و عناصر موجود در جهت خود استفاده کند تا آنها را از معانی رایج یا ناخواسته‌شان رها کند و به آنها معانی مورد نظر خود را برای بازسازی هویت و احیای روح آسمانی‌اش ببخشد. راه‌های این مسیر می‌تواند از زبان الهام گرفته شود. مطالعه

پی‌نوشت‌ها

1. Mohammad Hamdouni Alami
2. Titus Burckhardt
3. Stephen Frith
4. Walter Gropius

5. Louis Sullivan
6. Ernst Neufert
7. Form Follows Function
8. Le Corbusier

9. Henri Stierlin (1978)
10. Henri Corbin

۱۱. مولوی، مثنوی، دفتر اول، بخش ۹۰ (https://ganjoor.net/moulavi/masnavi/daftar1/sh90/) دکتر داوری با استناد به این شعر و این تمنا یادآوری می‌کند که از آنجا که زبان و تفکر یکی است و اگر زبان نبود تفکر هم نبود، «اگر حرف و گفت و صوت نبود، حتی تمنای «بی این هر سه دم زدن» پیش نمی‌آمد؛ یعنی در درون زبان و در عین انس با زبان است که متفکر درمی‌یابد که دیگر زبان گفتن ندارد.» (داوری اردکانی، ۱۳۹۰، ۱۸۶)

منابع فارسی

قرآن کریم

- آشوری، داریوش (۱۳۸۹)، *زبان یاز: پژوهشی دربارهٔ زبان و مدرنیت*، چاپ سوم، تهران: نشر مرکز.
- ابن عربی، محی‌الدین (۱۴۰۰)، *رسائل ابن عربی*، ترجمه نجیب مایل هروی، انتشارات مولی.
- ابودیب، کمال (۱۳۹۴)، *صور خیال در نظریه جرجانی*، ترجمه فرزانه سجودی و فرهاد ساسانی، تهران: نشر علم.
- استیرلین، هانری (۱۳۷۷)، *اصفهان، تصویر بهشت*، ترجمه جمشید ارجمند و مقدمهٔ هانری کربن، تهران: نشر فرزانه‌روز.
- بورکهارت، تیتوس (۱۳۶۵)، *هنر اسلامی، زبان و بیان*، ترجمهٔ مسعود رجب نیا، تهران: انتشارات سروش.
- تفضلی، زهره (۱۳۹۱)، *معمار و میراث زنده، جستجویی در نسبت معمار و تاریخ*، راهنما: دکتر هادی ندیمی، رساله برای دریافت درجه دکتری در رشته معماری، دانشگاه شهید بهشتی.

- جاحظ، ابوعثمان عمر بن بحر (۲۰۰۲ م)، *البيان والتبيين*، تصحيح علی ابوالملحم، بيروت: دار و المكتبة الهلال.
- ____ (۱۴۲۴ هـ/ ۲۰۰۳ م)، *الحيوان*، تصحيح محمد باسل عيون الاسود، بيروت: دارالکتب العلميه،
- جرجانی، عبدالقاهر (۱۴۱۲ هـ.ق)، *اسرار البلاغه*، تصحيح محمود محمد شاکر، چاپ اول، جده: ناشر دار المدنی.
- حسني، سيد حميدرضا (۱۳۸۹)، *عوامل فهم متن در دانش هرمنوتیک و علم اصول استنباط از ديگاه پل ريکور و محقق اصفهانی*، تهران: انتشارات هرمس.
- داوری اردکانی، رضا (۱۳۹۰)، *هنر و حقيقت*، به ضميمه ويتگنشتاين متفکر زبان، تهران: نشر رستا.
- شيواپور، حامد؛ کاملان، محمداصاقل (۱۳۹۰)، *صدر المتألهين و نظريه روح معنا در تفسير مفردات متشابه قرآن*، *خردنامه صدا*، شماره ۶۳، صص ۸۳-۱۰۲.
- صادقی ارزگانی، محمدامين (۱۳۸۲)، *اسماء الهی از منظر عرفانی امام خمینی (ره)*، معرفت، ۶۷، صص ۷۸-۸۳.
- مسعودی فرد، مسعود؛ کوچکيان، مسعود (۱۳۹۲)، *پديداري زبان معماری و شهرسازی اسلامی در بروز حقيقت اثر معماری؛ رویکردی کیهان شناختی و شناخت شناختی، مدیریت شهری*، دوره ۱۱ پاییز و زمستان ۱۳۹۲ شماره ۳۲، صص ۱۰۱-۱۲۲.
- ملاصدرا: صدرالدين شیرازی، محمد بن ابراهيم (۱۳۶۶)، *تفسير القرآن الکریم*، به کوشش محمد خواجوی، قم: بيدار.
- ____ (۱۳۶۸)، *الحکمه المتعالیه فی الاسفار الاربعه العقلیه (اسفار)*، ج ۹، قم، مکتبه المصطفوی.
- مولوی (بلخی، مولانا جلال الدين محمد)، *(بی تا) مثنوی*، دفتر اول، در گنجور، پایگاه آثار سخن سرايان پارسی گو: <https://ganjoor.net>
- نقره کار، عبدالحمید (۱۳۹۴)، *برداشتی از حکمت اسلامی در هنر و معماری*، چاپ اول، تهران: کتاب فکر نو.
- نوابی، کامبیز، و کامبیز حاجی قاسمی (۱۳۹۰)، *خشث و خیال*، شرح معماری اسلامی ایران، تهران: دانشگاه شهید بهشتی.

- Blumenau R (2002) *Philosophy and Living*, Thorverton: Imprint Academic.
- Burckhardt T (2009) *Art of Islam: Language and Meaning*: Commemorative edition. World Wisdom, Inc.
- Chittick WC (1989) *The Sufi Path of Knowledge: Ibn al-Arabi's Metaphysics of Imagination*. Albany, NY: SUNY Press.
- Clarke, G, and Crossley P (2000) *Architecture and Language: Constructing Identity in European Architecture c. 1000- c.1650*. Cambridge University Press.
- Constâncio, J and Mayer Branco, M. J(editors) (2012) *As the spider spins essays on Nietzsche's critique and use of language*. Berlin; Boston: De Gruyter.
- Cooney W, Charles C, and Trunk B (1993) *From Plato to Piaget: The Greatest Educational Theorists from Across the Centuries and Around the World*. Lanham, MD: University Press of America.
- Gadamer HG (2004) *Truth and Method*. Trans. Weinsheimer, J and Donald GM, second revised edition, London: Continuum.
- Grey W (2000) *Metaphor and Meaning. Minerva: An Internet Journal of Philosophy*, 4.
- Hacker PMS (1996) *Wittgenstein's Place in Twentieth-Century Analytic Philosophy*, Oxford: Blackwell.
- Hall S (1997) *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*. London: Sage in association with the Open University.
- Hamdouni Alami M (2011) *Art and Architecture in the Islamic Tradition: Aesthetics, Politics and Desire in Early Islam*. London: I. B. Tauris.
- Harries, K (1997) *The Ethical Function of Architecture*, Cambridge, Mass: MIT Press.
- Heidegger M (1971) *Poetry, Language, Thought*. Trans. Albert Hofstadter. New York: Harper & Row.
- Herrick, J.A (2016) *The History and Theory of Rhetoric: An Introduction*, Fifth edition, Oxon: Routledge
- Hunnings G (1988) *The World and Language in Wittgenstein's Philosophy*, Albany: State University of New York Press.
- Isha P (2013) *The Metaphysics of Sufism and Concomitant Philosophies: A Study of Khalil Gibran's The Prophet. Galaxy: International Multidisciplinary Research Journal*. Vol. II Issue IV.
- Jencks C (2016) *The Emergent Rules*. In Docherty T(ed) *Postmodernism: A Reader*. New York: Routledge, 281-294.
- Kumaravadivelu B (2008) *Cultural Globalization and Language Education*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Le Corbusier (2007) *Toward an Architecture*. Trans. Goodman J. Los Angeles: Getty Research Institute.

- Leiss W (1994) *Domination of Nature*. Montreal: McGill-Queen's University Press.
- Markus, T.A. and Cameron D (2002) *The Words Between the Spaces*, London: Routledge.
- Nasr S.H (2006) *Philosophy in the Land of Prophecy Islamic Philosophy from Its Origin to the Present.* SUNY series in Islam, Albany, NY: State University of New York Press.
- Nesbitt K (Ed) (1996) *Theorizing a New Agenda for Architecture: An Anthology of Architectural Theory 1965 – 1995*. New York, NY: Princeton Architectural Press.
- Norberg-Schulz, C (1996) Heidegger's Thinking on Architecture, in Nesbitt, k. *Theorizing a New Agenda for Architecture: An Anthology of Architectural Theory 1965 – 1995*. New York, NY: Princeton Architectural Press, 430-441.
- Nordmann A (2005) *Wittgenstein's Tractatus: An Introduction*. (Cambridge Introductions to Key Philosophical Texts) Cambridge: Cambridge University Press.
- Routio, P. (2007) Thematic Interview. in *Arteology, the science of products and professions/ Theory of Architecture/ Thematic Theories of Architecture*. The Aalto University School of Art and Design.
- Stierlin, H (1978) *Ispahan: image du paradis*. Corbin H (Preface). Paris: La Bibliothèque des Arts.
- Wittgenstein, L (2009) *Philosophical Investigations*. Trans. G. E. M. Anscombe, P. M. S. Hacker and Joachim Schulte. Revised 4th ed. by P. M. S. Hacker and Joachim Schulte. Wiley-Blackwell.
- Yan X and Chen Y (2015) Book review: Carmen Pérez-Llantada, Scientific Discourse and the Rhetoric of Globalization: The Impact of Culture and Language, *Discourse & Communication*, Vol. 9, issue 1, 138-140.